

Літаратурная Беларусь

Выпуск №2 (162)
(люты)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas.by

Змест

ПАМЯЦЬ: да 90-годдзя Яраслава ПАРХУТЫ – рэзум Васіля ЖУКОВІЧА.....	c. 2
ПАЭЗІЯ: новыя вершы Анатоля ВЯРЦІНСКАГА і «Замова на беларускую мову» украінкі Святланы КАРАНЕНКА.....	c. 3
ПРОЗА: апавяданне «Адчапенец» Мікалай МАРОЗА.....	c. 4
ПАЭЗІЯ: вершаваныя ніскі Людмілы РУБЛЕЎСКАЙ і Зміцера ЗАХАРЭВІЧА.....	c. 5
ШКАЛЯРЫЙ: чарговыя апавяданні з будучай кнігі Уладзіміра АРЛОВА і Паўла ТАТАРНІКАВА «Айчына: малаяўніча гісторыя».....	c. 6-7
ПЕРАКЛАД: апавяданне нобелеўскага лаўрэата Уладзіслава РЭЙМАНТА «Воръыва»	c. 8
ЭСЭ: Мікола СЯНКЕВІЧ са згадкі пра бацьку і мінулае	c. 9
КРЫТЫКА: рэцензія Эдуарда ДУБЯНЕЦКАГА на кнігу Анхелы Эспіноса РУІС «Колер крыва»	c. 10
СПЛДЧЫНА: Анатоль СІДАРЭВІЧ пра замлю і слова Івана ЛАГВІНОВІЧА..	c. 11
СВЕТ: навіны замежнага літаратурнага жыцця.....	c. 12

Маяк неўміручасті

Марыя БАРАВІК

Які намёк, якая песня?

Падсвілле. Сёмага лістапада. Кірмаш. І я бягу міма афішы на паварот да прылаўка.

Дык што там на афішы? Вяртаюся.

«Хочу назад в СССР!» — чытаю.

І ўжо міма мяне бягучы людзі. А я ўся — уражанне, адчуваю экспрэсію і чую асабістую рэакцыю: «Вялікакастрычніцкі настальгічны канцэрт запускаюць! Пепрад падпісаннем паглыбленем інтэграцыі. Здаюць незалежную Беларусь! Рвуцца назад у СССР! Мала ім Курапатаў, Афгана, Чачні! Канцэртамі агітуюць... А беларускі фальклорны гурт — «Балцкі субстрат» да парога школы не падпусцілі!» І нібы зноў чую ўслед: «Мы — государэвы люди!». Дык хто сказаў? Дырэктарка ДК! Раённы дэпутат! Дзе ж тады народныя слугі?

Мова карануе незалежнасць

Аж другога снегня прыціхла мяя ўнутраная завіруха. Настрой змяніла газета «Наша слова» (№ 48 за 27 лістапада). Яна з'явіла мне ўсмешку. Я ўгледзелася ў группу беларусаў (у іх постаці, твары, рукі на здымку) і ўжо мяркую: хто гэта? Ці тыя, хто слухае, што кажа віцэ-прэм'ер Беларусі пра Каліноўскую і паўстанцаў на пахавальнай урачыстасці, ці сам Ігар Петрышэнка ды іншыя афіцыйныя прадстаўнікі ад Беларускай дзяржавы? І здагадваюся: так і ёсьць — ён і яны. Прыйехаі, выйшлі з машыны — не трапілі яшчэ ў атачэнне беларускіх сцягоў. І тут жа скеміла па тварах: сцягі наперадзе іх — адлюстроўваюцца ў нечаканасці... Дык я пачынаю адгадваць думкі віцэ-прэм'ера праз свае, якія аж заку чаравіліся ў фантазійных уяўленнях:

— Куды патрапілі! Ой-ёй!
Краіны сёняшнія сваёй
Забыліся мы ўзяць сцяги.
«Шкада!» — сказаў адзін-другі...

З вытрымкі прамовы віцэ-прэм'ера (у газеце) пе-рачытаю яго думку пра тое, што дзейнасць Каліноўской накіравана была на стварэнне беларускай дзяржаўнасці ў форме нарадаўладдзя, і во знаходжу яе ў сугучнасці з маёй. Да даю: значыць, з карэннай мовай нача-ле. Но Каастусь выдаваў газету на

роднай мове. Пісаў на ёй. Гэта ж яна, мова, карануе незалежнасць.

Аб'яўляла сэрца на аргане

Хоць і мінула 155 гадоў (у вечнасці — імгненне), народную думку ў Вільні ахапіла светло. Першае пахаванне паўстанцаў не мела над сабой жалобы. Дык жа Бог кіруе па-Божаму плану, згодна гісторыі руху жыцця. Лістападаўская падзея 2019 года, як сказаў Дзяніс Івашын: «Успалымненне нацыі». Думаю, што гэта — яднанне душаў свободы ў сувязным ланцуту пакаленняў.

Дачуня мая, Марыйка, унесла мне ў душу паэтычнае хва-ляванне па мабільным злучніку: «Неперадавальнае бягучым словам уражанне... На аргане іграла побач з іконай Маці Божай Бастрабрамскай. Насупра-ць — акно, у якім — «вуліца», падобная на пахаванне Быкова. Тут, мабыць, больш сцягоў...».

У мяне пранікла яе духаба-чанне, і я схапілася за пяро.

Тваё сэрца білася ў аргане
У атачэнні сэрцаў і сцягоў.
Прайдзілася там з замлі паўстанне
Каастуся ў паплечнікаў яго.
Адыход парэшткаў да адхлання
Дух свободы ў Неба замаліў.

Над катэдрай Бог пазначыў ранне
І свято над Вільняй запаліў.
Сэрцаў цёк ручай да Вострай
брамы —

Пачуцца народнага прыліў.
І да Неба выструніла прама
«Плочча» дух з трагічнае зямлі.
Там душа Айчыны ў палымненні,
На свабодзе слова і сцягоў,
Замаўляла ў Бога вызваленне
Ад пацём'я грэшнага ўсяго.
Аб'яўляла сэрца на аргане
Дух айчынны, боль усіх вякоў.

Час маліўся, аб'яўляла паўстанні

З чорных ямаў, з вапнавых пяскоў.

Вёскі былі жывыя, а ў вёсках — школы і клубы. Унутры жыў боскі дух, карэнная мова. Бо вёскі былі напоўненыя вяскоўым народам. Яны трymалі мову, калі Масква сцірала ў сваю карысць моўныя нацыянальныя грані ўнутры рэспублік

У гэтай светлай, жыццесцвяр-
джальной малітоўнай жалобе
часу ўдзельнічаў і хор Чырво-
нага касцёла — «Голос душы».

Ад чацвера да чацвера

Пяцага снегня. Зноў чацвер.
І я імкліва кіруюся да кірмашо-
вага прылаўка.

Акурат, цюцелька ў цю-
цельку, на тым месцы, на дош-
цы-аб'яўніцы, паведамленне:
«Мы ўшё споём!». А я толькі
што прачытала палітсторонку
газеты «Новы час» — «Расійскі
ўплыў і кантроль у Беларусі:
рэзідэнтура».

Калі б — «спяём», дык і маё
сэрца кінулася б у спеў, што не-
залежную Беларусь падтрим-
лівае роднай мовай Глыбоцкі
культадзэл, адзначаючы са-
ракапяцігоддзе Падсвільскага
ДК, хай сабе, з дня функцы-
яўніні (з 1974 года) новага бу-
дынку і яго зместу. Але ж — не.
У мінулы чацвер аб'яўлялася:
«Хочу назад в СССР». А ў сёняш-
ні: «Мы ўшё споём!». Дык што?
Гэта значыць — намёк? На якую
песню? Па ўсім зразумела:

Ад чацвера да чацвера
Жыць вяртаннем эсэсера —
Гэткі сёння наш дэвіз,
Вертыкальны зверху ўні!

Не прыснілі б...

Думка спынілася во на чым:
чаму разглядаецца толькі са-
ракапяцігоддзе гісторыі ДК —
ад года 1974? Ён жа ўзник
значна раней. Нічога, што
той быў перабудаваны з поль-
скай канюшні. Мы ж павінны
разглядаць змест дзейнасці
у ім, асабліва патрыятыч-
на-мастацкі, народны. Дык
тады нікто з гледачоў не змог
бы і ўяўіць, што на парог ДК

ці на сцэну школы не пусцяць
беларускі фальклорны гурт,
такі, як «Балцкі субстрат» —
плён прафесійнага кам-
пазітара з дэвюмі вышэй-
шымі музычнымі адукацыямі.
Ды і сам кампазітар працуе ў
дзяржаўнай музычнай уста-
нове. Гурт аб'яздзіў гарады,
сёлы з канцэртнай праграмай.
Толькі ў Падсвіллі Глыбоцкага

Згадваю другую палову 60-х
гадоў. ДК славіўся ў вобласці, у
рэспубліцы самадзейным дра-
матычным тэатрам (кіраўнік —
Зоя Зарыцкая). Яна ж яшчэ
жывая, вярнулася з Расіі ў Пад-
свілле. Працуе на агародзе,
читае кнігі і прысутнічае ў
інтэрнэце. Але, атрымліваеца,
што на гістарычнае мерапры-
емства ДК яе не запросяць, бо
яна вядомая як тэатр таго
перыяду, які не ўваходзіць
у асвятыяльны кавалак часу
(1974-2019) гісторыі ДК. Яна
славіла яго дзейнасцю раней,
у будынку, ператвораным з
польскай канюшні, якраз у час
СССР, па якім так сумуе сёняш-
нія падсвільская афіша. Дзіўна.
Параадаксальна. Чаму не раз-
глядаецца поўная гісторыя ДК?
Можа, не верыцца ў мастац-
кую працу ў быльых умовах? У
драўляных сценах, не на аўт-
майскай сцэне? Але сп. Зарыцкая
стварала тут сцэнічную куль-
туру па каштоўнасці — пасля
Буйніцкага. Вірыла беларуская
мова, разгорталася маштабная
карціна беларускага народнага
жыцця, беларускіх характеристаў
праз герояў: у «Паўлінцы»,
«Раскіданым гняздзе» Купалы;
у «Партызанах» Крапіві; у
«Ганцы» Галубка; у «Чатырох
крыжах на сонцы» Дзялендзіка
і ў многіх іншых драматычных
творах беларускіх пісьменнікаў.
Таксама і ў перакладзеных на
родную мову, і ў асабісті напі-
саных для працы.

Тады вёскі былі жывыя, а ў
вёсках — школы і клубы. Унутры
жыў боскі дух, карэнная мова.
Бо вёскі былі напоўненыя вя-
сковым народам. Яны трымалі
мову, калі Москва сцірала ў сваю
карысць моўныя нацыянальныя
грані ўнутры рэспублік. Кінафільмы на нашай мове не
ствараліся. У бібліятэках на
паліцах — кнігі на двух-трох
стэлажах. У асноўным — згодна
з навучальнай праграмай. А
літаратуры на рускай мове —
разгуляйся!

Сёлета я ўжо не хадзіла —
прасіць за мову. Сяму-тamu
паведаміла, накшталт:

Хутка перапісчык прыйдзе
у двор —
Запісаць таго, хто не памёр,
Дык скажы, што ты —
ёсць беларуска!
І што мова родная твая —
Гэта неўміручасці маяк!

...Перапісчыкі сказали, што ў
Падсвіллі 90 працэнтаў насељ-
ніцтва назвалі роднай мовай
беларускую.

Пілігрым Беларушчыны

Васіль ЖУКОВІЧ

**Яраслаў Пархута, чые
90-годзе адзначаем
сёлета, 8 сакавіка, – з ліку
маіх любімых пісьменнікаў.
Ды не таму, што ён быў
уганараваны Дзяржаўнай
прэміяй, а таму, што быў
вельмі чуйны да людскіх
боляў, да народных
бедаў і ўмеў мабілізаваць
Богам дадзены талент
– нягледзячы на самыя
складаныя абставіны.**

Наканаванай справе служкы самаахвярна. Мала хто ведае, што ён перажыў клінічную смерць, калі яму споўнілася крыху больш за шэсцьдзясят. Пра тое выпрабаванне гаворыць нам ягоны цяжкі сон, апісаны класічна. «Мяне вялі на расстрэл. Хто вёў – не ведаў. Усе яны былі ў масках», – такі пачатак сну. Яго на хаду авбіна-вачвалі тыя трое, што былі ў масках: «Ты аднойчы здрадзіў каханай! Ты аднойчы пакрыў дзіў дзіця! Ты аднойчы не падаў жабраку!» Ён, спадзючыся на літасць, апраўдаўся: «Каханая ж пакінула мяне! Дзецям уласціва памыляцца. А кавалка хлеба і сам, бывала, не меў». Яму сказали: «Усё адно грэх твой вялікі». І загадалі: «Спыніся і павярніся!» Ён спыніўся і павярнуўся. «Ударыла ў сэрца, і яно зайшлося ад болю». Ён закрычаў. Але голасу не пачуў свайго. Затое пачуў іншы – знаёмы і блізкі: «З вяртаннем, дружа!» Ён расплюшчыў вочы. Ля ложка ў белым халаце стаяў ягоны доктар. У правай руцэ трymаў шпрыц, а леваю марлевым тампонам з ілба здымаў халодны пот.

Яраслава да гэтага крызісу часта білі маланкі інсультай ды інфарктаў (іх было ажно паўтузіна), а ён, падымаючыся пасля чарговага ўдару, яшчэ з большым азартам браўся за справу ці, больш дакладна, працягваў яе: ішоў да новых сваіх твораў-гімнаў Беларусі, твораў-документаў роднай гісторыі, твораў-усладзення мужніх герояў, твораў-споведзяў растрывожанага сэруца і нялёткага раздуму, твораў-абвінавачвання зла...

Намаліваны пісьменнікамі працавіты, майстравіты і таленавіты гусляр дзед Максім (у творы «Апошні гусляр») чымсьці нагадвае і яго самога. Яраславу Пархуту, чалавеку з роду плугароў, баліць душа не толькі за знявеаную зямлю, а за ўсё, што зводзіцца: за стан роднай мовы, за нашу духоўнасць, за народныя святыні, паламаныя лёсі і забраныя жыцці сыноў і дачок шматпакутнае Бацькаўшчыны. Сярод шматлікіх герояў Пархуты – яго славуты зямляк, кіраўнік паўстання 1794 года Тадэвуш Касцюшка,

павешаны Мураўёвым у Вільні народны герой Кастусь Каліноўскі, знішчаны злачынным сталінскім рэжымам легендарны пісьменнік, актор, рэжысёр, мастак Уладзіслаў Галубок і знакаміты вучоны-мовазнаўца, публіцыст, акадэмік НАН Беларусі Браніслаў Тарашкевіч, пакутнік XX стагоддзя Сяргей Новік-Плюн, які спазнаў шмат гадоў няволі як пры паляхах, так і пры немцах і маскалях, «палескі рабінзон» Іван Бушыла, які, ратуючыся ад сталінскага генациду, сорак два гады (!) праходзіў у глухім лесе. Між тым проза Яраслава Пархуты паэтычная, у ёй многа сонца, аzonу, прастору. І фантазія, і філасофія.

Аднойчы сваю пісьменніцкую ўвагу Яраслава Пархута засяродзіў на школьнім літаратурна-краязнаўчым музеі. Але на якім? На ўнікальным! На Гудзевіцкім літаратурна-краязнаўчым музеі (Мастоўскі раён), створаным вялікім энтузіястам, настаўнікам беларускай мовы, заслужаным дзеячам культуры Беларусі Алесем Мікалаевічам Белакозам і яго вучнямі. Унікальнасць гэтага астраўка краязнаўства, яго высокая культура паказаны пісьменнікам бездакорна. ... Гаспадар музея вядзе экспкурсію, паказвае стэнды, цікавыя матэрыялы, распавяддае пра іх. Адзін з першых стэндаў прысвечаны Францішку Скарину. Нечаканы экспанат сюды прыйшоў з замежжа: праслаўлены наш спявак Міхась Забэйда-Суміцкі (родам з Пружаншчыны), які прафыгуяў у Празе, прыслалі буклет-альбомчык з партрэтамі чэшскіх першадрукароў, асветнікаў, пісьменнікаў. Узрадаваў такі факт: чэхі першым змясцілі партрэт Скарини. Наступная экспазіцыя – пра паўстанне К. Каліноўскага. «У нашай мясцовасці дзейнічала каля трох тысяч паўстанцаў, – кажа А. Белакоз. – Мы ганарымся і тым, што бацька Кастуся Каліноўскага паходзіў адсюль – з вёскі Рэпля». Алесь Мікалаевіч паказвае рэпрадукцыі карцін мастака П. Сергіевіча, прысвечаных героям дзеянасці Каліноўскага. «А тут, бачыце, руч-

**Успаміны ў мяне пра яго выключна добрыя,
светлыя. Яраслаў Пархута не толькі стаўся
выдатным творцам і краязнаўцам,
ён быў неардынарным чалавекам,
непаседлівым, рухавым, мэтанакіраваным
і вельмі ўмелым**

Злева направа: Я. Пархута, У. Пузыня і С. Новік-Плюн

рошым садоўнікам. Дзякуючы толькі яму, я, няхай сабе ўжо ў сталым узросце, навучыўся прышчапляць дзічкі яблыняй і грушай. Аднойчы ён прынес мене паўжмені яблыневых чаранкоў розных летніх гатункаў і паказаў на маю дзічку, што расла калі самай вуліцы: «Прышчапляй, пасля – як знойдзеш...». Прыйшліся ўсе тры летнія гатункі, яблыня разраслася і кожнае лета так родзіць, што яблыкамі частаем і суседзяў, і прахожых. Цяпер светла успамінаю Яраслава Сільвестравіча не толькі беручы ў руки і чытаючи ягоныя кнігі – успамінаю ўсё часцей, калі сад цвіце і калі адцвітае, засяваючи зямлю пляўсткамі, а пазней адкорвае пладамі, і калі з дрэваў ападае лісце, і калі самотны сад патанае ў снезе... Як не успамінаць, калі Пархутава хата, крайняя ад дарогі, стаіць побач з маёй. З той хаты ён ішоў да людзей – у шырокі свет.

А

пазнаёміўся я з ім у 1965 годзе, калі ён працаваў старым рэдактарам Брэсцкай студыі тэлебачання. У тым ужо далёкім годзе была ў нас адна сумесная паездка, якая і тады выклікала і цяпер выклікае ў мяне ўсмешку. Напярэдадні нарады перадавікоў сельскай гаспадаркі абласное начальства вырашила мабілізаваць вопытных літаратараў і журналістаў на стварэнне вершаванага тэкста для піянінскага прывітання вартых пашаны працаўнікоў сяла. Для такой адказнай місіі і паклікалі ў аблыванкам Яраслава Пархуту, Міхася Рудкоўскага, Анатоля Гарая і мяне. Старэйшы з нас, самы бывалы, Яраслаў сказаў загадчыку аддзела: «Ведаеше, у горадзе зашмат шуму, грукату, ад чаго ўцякае муз. Мы мусім акунуща ў цішыню. Дайце нам камандзіровачку ў Белавежскую пушчу».

Калі мы апінуліся ў Камянічках, у гасцініцы вядомага запаведніка, адразу прыступілі да справы. За кароткі час зрабілі чарнавыя варыяント даручанага нам задання і пайшлі на ўскраек пушчы па грыбы. Назіралі грыбоў, занеслі іх на кухню рэстарана, дамовіліся, каб кухаркі пасмажылі. Падчас вячэры мы пачуваліся шляхтаю. Пад жаданую закусь заказалі па сто грамаў армянскага каньяку (нам жа ў Берасці выдалі

камандзіровачны!). Добра прыгатаваныя і пададзеныя нам грыбы стаялі ў спецыяльнай пасудзіне ў выглядзе стажка і пахі свежа ды так прыемна, што на нас пазіралі ўсе з-за суседніх сталоў...

Яраслаў праўдзіва называў сябе пілігрымам. Не ведаю, ці ад прыроды, ці ад адукцыі стаўся такім. Па професіі быў ён журналіст з ярка выражаным краязнаўчым ухілам. Натуральная, падарожжы па Беларусі, выкліканыя няўрымлівасцю натуры, надзвычайнай дапытлівасцю, руплівасцю і бязмежнаю любоўю да Беларусі, да яе мудрых, мужніх, працавітых людзей, прыносяці яму радасць і плён. У выніку з'явілася мноства твораў пра мясціны, дзе нарадзіліся ці жылі слынныя людзі: і мудрых, і мужніх, і цягавітых.

Але не толькі пра іх. Яраслава Пархуту цікалі і вабілі і вядомыя радовішчы, тыя вытворчасці, якія давалі краіне важкі рубель (здабыча беларускай нафты, калінай солі, граніту, радону...), і ўсё незвычайнае, часам палярнае, скажам, самая высокая і самая нізкая географічныя кропкі рэспублікі, самая паўночная і самая паўднёвая, самая ўсходняя вёскі, самы ўнікальны дуб, буйнейшая ў Еўропе калонія чорных чапляў, месца падзення Брагінскага метэорита; яго непакоілі проблемы экалогіі, выкарыстання зямлі, побыту сялян, стан нашых лясоў, малых рэк, помнікаў прыроды. Вабіла старожытная гісторыя, род крывічоў. І таму пастаянна кілакі дарогі.

Яго і хвіліна скону засталася не дома і не на шпітальнім ложку, а пад адкрытым небам. У сакавіку, у тым жа вясновым месяцы, калі з'явіўся на белы свет. Яшчэ за два дні да смерці Яраслава ездзіў на вечарыну ў Дом літаратара, стухаў добрую музыку, дзіцячыя спевы, быў поруч з сябрамі па літаратурным цэху... У адным з ягоных твораў Празарока, які нес варту на ўзвышши, з грудзей сваіх вырываў палымянае сэрца і падняў высока-высока, каб паведаміць краю пра галоўную небяспеку – набліжэнне ворага. Яраслав Сільвестравіч не шкадаваў сваё сэрца, параненое інфарктамі, аддаваў яго цеплыню і святло людзям. Шчыры і шчодры сын селяніна ад імя абрэдзенага і зняважанага працоўнага люду выказаў сваё крэда ў «Тастаменце»:

«Адпісаў бы табе зямлі. Але ў мяне, селяніна, адбрапалі яе, і знявчэчышы, засялі чарнабыльнікам.

Адпісаў бы табе гроши. Але я існаваў з працы рук сваіх – не сабраў за жыццё і капейчыны.

Адпісаў бы табе храм. Але яго няма, а на руінах святыні ўячэвішы, правіць шабаш антыхрыст.

І таму адзінае, што адпісаю табе, – гэта Любоў да краю роднага. Зберажы яе і перадай дзецям сваім. А дзеці няхай перададуць сваім дзецям. А тыя – сваім...

Любоў да лесу ўдалага грыбы, якія не замінала яму быць і хара-

Сваёй дарогай

Анатоль ВЯРЦІНСКІ

Буркочуць на балконе галубы...

**Па матывах верша Генадзя Бураўкіна
«Калі ты жыў нямала на зямлі»**

Буркочуць на балконе галубы...
Няма найлепшай птушкі хатнай.
Я ўжо прывык да іх «гу-у-у», нібы
балкон мой стаў ім галубятні.

На лецішчы пра сон, — сон у руку, —
начулася спагадлівае, ветлае,
як ранішня промні, светлае,
чароўнае зязюліна «ку-ку».

I тут жа бачыцца мне — у акне:
на провад ластаўка ўвіна села,
зашабятала ласкава, запела...
Ці не вітала гэтак вось мяне?

Калі ж з мансарды я спусціўся ўніз,
мяне чакаў яшчэ адзін сюрпрыз,
стаў сведкаю яшчэ адной падзеі:
шпак са шпачыхай прыляцелі!

Вярнулася ўсё ж назад,
адолеўши цяжкое падарожжа, —
на тое ж месца, ў той жа сад
і да маёй шпакоўні той жа.

Зязюля, ластаўка, шпакі...
А ў агародзе блізка-блізка
галодная прабегла міма пліска,
ледзь не крануўшыся маёй рукі.

I як ніколі, ў гэтых майскі дзень
адчуў я, што я нешта значу,
што прызначэнне нас, людзей —
не толькі клопат пра сваю ўдачу,

а што ў адказе мы яшчэ якраз
за ўсіх, каго мы прыручили,
за ўсіх, хто сам прывык да нас,
за ўсё жывое — у сваёй Айчыне.

Найгоршы грэх — не атраўдаць
даверу іх, іх спадзяння...
Такім вось чынам, дарагі Генадзь,
я і ўспрыняў тваё пасланне.

Ці слушна прачытаў твой верш?
Ты можаш, дружка, не спяшаць з адказам.
Ты ў вершы жыў і ў ім жывеш,
ну а ў майм — жывем мы разам.

Пра дзіўнае адчуванне

Дзіўнае, знаеце, адчуванне,
адчуванне — перажыванне...
Яно ў форме пытання ўзнікае:
«Дзе тая мяжа, тая рыса, якая —
між «ёсць» і «нама», між «быў»
і «не стала»?

Між «тут» і «там», між «шмат»
і «мала»?

Між светам гэтым і тым светам,
ці то змрочным, ці то светлым?
Між нашым сёння і нечым вечным,
ці то бязлюдным, ці то чалавечным?

Яны ў адным клубку знітаваныя —
рэальнае, яўнае і віртуальнае.
Так, дзіўнае гэткае вось адчуванне,
адчуванне — перажыванне.

Размова на досвітку

Рыхтуючыся да ўзделу ў паэтычным
свяце «Бабіна лета ў Белаазёрску з
Нінай Мацяші», якое ўжо стала тра-
дыцыйным, знайшоў раптам амаль
паўзабыты прысвечаны ёй верш.
Пад назовам «Размова на досвітку».
З нейкай прычыны не апубліка-
ны. Вырашыў зрабіць гэта цяпер,
з нязначнымі праўкамі. Заўважу:

«досвітак», «світанне», «світальны»
— адны з улюблёных слоў Ніны Мацяш.

Тры дні таму, за горадам, на дачы,
дакладней — на сваёй мансардзе дачнай,
у прадсвітальнай летній цішыні
я абдузіўся з думкай пра цябе
(ци не прынілася мне перад гэтым?).
Звярнуўся ў думках я з пытаннем:
«Ці ведаеш, ці уяўляеш ты,
як многа для мяне ты значыш?
Як важны для мяне твой лёс?»
Падумаў для мяне і спахапіўся,
і стаў вініца ў той жа міг
за тое, што вось так эгаістична
пачаў на досвітку з табой размову,
і крыху ўдакладніў сваё пытанне:
«Ці ведаеш, ці уяўляеш ты,
як многа значыш ты для нас,
для сваіх блізкіх па крыві і духу?
Для ўсёй сваёй шматлікае сябрыны?
Для ўсёя роднае краіны?

Ты — са сваёй усмешкай і слязой,
ты — са сваёю доляй і нядоляй,
ты — з сэрцам, сэрцайкам сваім,
такім вялікім і такім дрыготкім,
такім трывалым і такім пяшчотным,
ты — са сваімі праудай і сумленнем,
ну і, вядома ж, са сваім «Агменем»...

Ці ведаеш, ці ўсведамляеш ты?
I ў перадрнішнім свяtle
мне ўяўліся твая ўсмешка,
усмешка незвычайнай твары,
і мудрая, і крышку іранічнай,
твара ўсмешка, воблік твой.
I ў прадсвітальнай цішыні
пачуўся мне ў адказ твой голас:
«Чаму пра гэта я павінна ведаць?
Чаму павінна гэта я ўяўляць?
Чаму ўсведамляць павінна?
Мне што — няма чаго рабіць?
Займаца чым? Пра іншае што думаць?

Які мой лёс, якая сама ёсць,
— такую і прымайце, ягамосць!
Вам лепей знаць, што значу я для вас,
а мне відней, што для мяне вы значыце,
вы — блізкія па духу і крыві,
мая сябрына і мая краіна.
Ямчай прымошчваю я на пляцах свой крыж
і вам усім кажу я: «Будзьма!»
ды рушайма далей сваёй дарогай!»

Замова ад асіміляцыі

Магчыма, я не заўважыў бы
ў газеце «Літературна Украіна»
(18 студзеня 2020 г.), тым
больш не перакладаў бы гэты
новы верш вядомай украінскай
паэтэсі Святланы Карапенка,
каб не адна акалічнасць...

Я е верш «Замова на беларускую мову» прыцягвае ўвагу вастрынёй думкі, кранае шчырасцю пачуцця. Любоў да роднай мовы, хваляванні за яе лёс у грамадстве вельмі дарэчы і таленавіта падаўца тут праз зварот да фальклорнай формы замоў. Рытмічна арганізаваны тэкст перамяжоўваецца сказамі, якім надаецца сіла магічнага ўздзейння. Сэнсава-сінтаксічны паўторы гучаць як заклінанні на добрую будучыню роднай мовы. Гэта і просьбы, патрабаванні, пажаданні маладым матулям, каб не адракаліся ад роднага слова, вучылі сваіх дзяцей роднай мове.

Я веру, што гэты твор надзелены яшчэ і патаемнай сілай замовы ад асіміляцыі. Бо, на жаль, статыстыка сведчыць, што ў гэтым навучальным годзе ў беларускамоўных класах за парты села менш 10% першакласнікаў. Гэта нават менш, чым было калісьці ў БССР, і разоў у восем менш, чым налічвалася вучняў у беларускамоўных класах Рэспублікі Беларусь чвэрць стагоддзя назад...

Святланана Карапенка ў сваім творы, звязтаючыся да аўтабіографічных момантаў, з настальгіяй прамаўляе: «Мама, я мелася быць беларускай паэтэсаю...». Чаму не стала? Пра гэта і верш, і невялікая прадмоўка да яго самой паэтэсы. Часам і ў нас у прыгожую пісьменнасць прыходзяць людзі, выгадаваныя ў асіміляваных рускамоўных сем'ях, і пачынаюць сваю творчасць на рускай мове. Праўда, здарaeцца, падарослеўшы, нацыяналізм ўсвядоміўшы сябе, вяртаюцца да мовы беларускай. Як, напрыклад, прыйшлі ў родную літаратуру Віктар Казыко, Леанід Дайнека, Іван Ласкоў ды інш. Так прыйшла ва ўкраінскую літаратуру і Святланана Карапенка.

Але дамо ёй слова:
«У маіх бацькоў быў міжнацыянальны шлюб. Бацька — украінец, мама — беларуска. Як вы думаецце, якой была мова зносін? Так, вы не памыліліся, — маскоўская. Дакладней, маскоўская трасянка. Іхніе дзіця, зразумела, было аддадзена ў рускую школу. I, зразумела, павінна было гаварыць на рускай мове. З большага, усе, хто выходзіў з рускіх школ, да ўкраінскай мовы не звязтаўся. Але ўкраінскія гены часам выяўляюць свой характар...

Гэты верш прыйшоў раптоўна, пасля таго, як мі быў перададзены перад Новым годам для маёй мамы каляндар на 2020 год. З Беларусі. Я прывезла гэты каляндар і ўбачыла дзіва: міа 80-гадовая мама пяшчотна праводзіла рукой па яго старонках і прамаўляла па-беларуску назвы месяцаў...

Да гэтага варты дадаць тое, што насценны беларускі каляндар на 2020 год, які выклікаў нараджэнне верша, — гэта наш з Таццяняй Кабржыцкай падарунак Святлане Карапенка і яе мужу, выдатнаму ўкраінскаму пісьменніку, сябру Уладзіміру Караткевічу Міхайлу Слабашпіцкаму. Святланана Карапенка вылучана сёлета на атрыманне Нацыянальнай прэміі Украіны імя Тараса Шаўчэнкі. Пажадаем ёй далейших поспехаў!

Вячаслава Рагойша

Замова на беларускую мову

Святланана Карапенка

дзяцінства тваё шаўковое
і згадала б твой дзядулю,
найдрабрэйшага ў свеце,
з беларускаю калыханкай ля ложка
твой дзіцячага.

І яшчэ б згадала прыбіту на дзвярах,
як герб пана Рэчы Паспалітай,
тонкую, нібы намаляваную,
срэбнюю падкову.

Мама, усё выбіраюць на свеце —
мову, краіну!
Ці ж пачую я слова тваё,
беларускай агучанае?
Гэты акцэнт беларускі,
як соль ці як стыгмы,
праступае ў гарта скрозь родны твой
голос:

«Эта — кастрычнік!» — гартаеш ты

новы каляндар з Беларусі

і штосьцы такое, накшталт пяшчоты,

неўсвядомлена,

праступае ў горле твайм,

і спадаюць на плечы твае валасы,

як жоўты падрэзаны спон.

Мама, у час наш, жорсткі і непрыветны,

што ўсё перамельвае вечнымі жорнамі,

праступае ў гарта вышыўка крыжыкам,

і ўсё роўна, адкуль яна —

з Івацэвічай ці з нейкай гуцульскай грашы.

Мама, мелася я вышываць беларускія

словаў маёй мацярыны,

белым па белому ці чорным па чорнаму...

Колькі пяшчоты ў гарле твайм ахрыплым:

«Студзень, красавік...»

Ох, мама! Кроў перадаецца ў спадчыну,

пяшчота — не заўсёды.

Мама, я мелася быць беларускай паэтэсаю,

Каб цешыца мовай гэтай празрыстай,
нібы возера ў лесе,

з прысмакам мёду духмяна-крывавае
кветкі,

і падтрымаць яе, слова шаптаць,
як на першым прычасці,
слова з салодкага раю.

I каб дзеўчына беларуская войкнула,
прачытаўшы іх, вышываныя нібыта
золатам.

Так вераць замовам, якія помніць цяпер
толькі старыя беларускі

і нашэтуваюць поначы, стаўшы ў круг,
на шчасце.

А памятаеш, мама, першыя слова,
якіх ты дзіцей маіх навучыла?

Навучыла маскоўскіх! Нешта, мама,
усё-такі нам зрабілі!

А крык мой памятаеш, мама?

Як пачарнєў мне свет ад роспачы

і бяссілля!

Як закрываць ўпершыню на цябе:
«Мае дзеци будуць гаварыць па-ўкраінску!»

...Мову, мама, ўсё ж выбіраюць —

і вольныя, і навольныя, і прыгнечаныя,
нават тыя, што цішэй за вільготны

вецер,

густы туман

і зімовыя цёмныя,

Адшчапенець

Мікалай МАРОЗ

Стары і ёсць стары: усё яму не так. Бурчлівым стаў дзед Мацея.

Прачнусі ён у сваёй хаце (хаця і называюць дзецие да чай), а ўставаць не хоча. Песціца ў ложку, кліча жонку Праскою:

— Ці чуеш, Проська (так ласкава называе ён сваю плавіну), дзе ты там, га? Падала б акуляры, ці што...

— Чытаць яшчэ рана.

— А я і не чытаць якраз...

— А што?

— Трэба!

Гэта ў яго такі капрыз, каб выйшла па-ягонаму. Акуляры яму зусім і не патрэбны, а вось хоча, каб Прося яму паслугавала...

Прося памерла першай. Памерла нечакана, сядрод ночы. Легла звечара ціха неяк, не прыкметна. Памалілася перад сном, надзела свежую начиную кашулю. Ён скруціўся ў зале. Глядзеў тэлевізар, прыснуш, прахапіўся ад хрыпата. Ускочыў, пакуль даўмейся, што да чаго, ведама, спрасонку, так і сядзеў на краю ложка. А тады асяніла: Проська! Кінуўся ў спальню і акамянеў: жонка ляжала прыціхла, быццам спала, адно што праз стуленыя губы цадзіліся з роту струменьчыкі ружовай пены. Ён прыпаў да яе грудзей і застагнаў...

Наляцелі дзеци, унукі, крывчалі, плакалі, а ён сядзеў адлучана на табурэце побач з дамавінай, пакуль нехта не крануў яго за плячо:

— Ідзі, тата, адпачні!

Гэта старэйшая дачка, Танька. Ён паслухмяня пасунуўся ў спальню, прылёг на той ложак, які ўчора быў за божую пасцель яго Просыцы.

Недзэ паўгода аўдавелы Мацей хадзіў сам не свой. Наязжалі дочки з дзецимі, суцяшалі. А неўзабаве раптам загаварыў з Танькай аб пераездзе на сваю радзіму, у вёску Задоры, што на Міншчыне. Не зусім, праўда, «раптам». Заводзіў не раз гаворку пра Задоры з Проськай, вядома, калі тая была ў гуморы. Ведаў, калі злая — лепш пра гэта і не зікацца, тады пачынае доўга пілаваць, усё дакараючы, што не трymаецца сваёй сям'і. Але ўсіх гэтых гаворак дзеци і не чулі: яны жылі ўжо сваімі сем'ямі. Таму Танька і акругліла вочы:

— Ты што, з глудзу з'ехаў? Ад нас, туды, дзе цябе даўно не чакаюць? Ад мамы, якая тут памерла?... — сыпала яна пытаннямі. Ён маўчай, пакорлівы і ціхі, як няўцешна хворае дэціца.

— Я тут кватарант, — прызнаўся шчыра. — А там буду жы-ы-цы!..

— Тата, старое дрэва не прыжываецца нават на радзіме. Дзе ты будзеш жыць? Хату ж бацькаву зvezlі...

— Па першым часе прытуляць добрыя людзі, а там куплю. А можа і пастануло сваю, там,

дзе наша стаяла. Месца ж там хопіць.

— Ну, фантазёр!.. — вырвалася ў яе абурана. — Хто табе паставіць? За якія шышы?..

— Прадам сваю хату.

— Не, дачуты не прадасі! Яна патрэбна нам, тваім дзецим, унукам...

Ён застагнаў. «Няўжо тупік? Няўжо давядзецца чакаць сваёй смерці тут, на чужыне? I чаму «не прадасі»? Аддалі ж з Проськай ім, дзецим, кватэру, зараблялі добра, дык памагалі і грашыма. Самі выехалі на дачу, абы не замінаць дзецим. А тут і хата ім патрэбна... Там, у Задорах, мне... там іншае паветра... там маладзеў бы душой, а тут зачэзну...

У Задорах апошні раз Мацей быў на пахаванні свайго стрыечнага брата. Свайго адна-класніка. Пляцёра з іхняга класа пайшли ўжо на вечны спачын. Адзін — ад гарэлкі, другі доўга і пакутліва хварэў, брат ягоны памёр на трэцім інфаркце. Дык вось тады падчас жалобы зразумеў Мацей: ён — адшчапенец, дэзерцір, эмігрант — як хочаце называйце, але ён здрадзіў святому, сваёй маленькой радзіме.

Праўда, на добры розум, дык што тут здрадлівага: як выехаў на вучобу пасля школы, дык у Задорах бываў наездамі. А пасля адправілі на Віцебшчыну. Там знайшоў сям'ю, асеў. Сёння каяцца позна, калі б гадоў дваццаць назад з гэтых гіблых мясцін перасесці зноў на пясочак, бліжэй да бору і рэчкі. А тут адно возера, і тое штурчнае, купацца нельга...

Тры гады мінула, як пахаваў брата. Тады, на пахаванні, падышла да яго хударльвая старая. «Сынок, ці помніш ты маю Анечку? — спытала. — Вунь яна! Даўно гэта было, а яна помніць, як цалаваліся вы пад вярбою...» Ён тады прамаўчай, хаця падмывала сказаць: што было, тое хмызам парасло!..

Сёння ўспомніў не старую — яе дачку Анечку. Тады ёй было шаснаццаць, яму дваццаць два. Яна — вучаніца, ён — студэнт, які прыехаў у вёску на канікулы. Цяпер яна распаўнелая і нязграбная. Навошта ж верадзіць старое? Ці з адной Аней ён цалаваліся?..

«Не, пераезд — гэта не падалунак пад вярбою, — спыніў сваю апантанасць Мацей. — Тут з галавой у вір не паляціш: не малады ж. Каб пасля не кусаць сябе за локці. Трэба абдумаць...»

А вясной, не мінула і года пасля жалобы, пра ад'езд загаварыў больш настойліва, і гарачліва пярэчыў, калі тая ж Танька зноў выкідвалі свае козыры, адгаворвала, а калі ён усё ж не здаўся — заплакала ў бяссіллі.

Не пайшла супраць волі бацькі і малодшай, Наташай. Хату прадалі хутка (балазе, побач з горадам), падвярнуўся купец грававіты і згаворлівы. Але ж куды, пад які дах? Ні кала там, у Задорах, ні двара. Прадалі на сядзібі Сідара Самцова хату гадоў дваццаць назад, а цяпер давядзецца ехаць у сельсавет, каб далі дазвол на будаўніцтва і зямлю. Усім гэтым займаўся старэйши зяць Міхась. У яго і машына ў руках, і бойкі ён на

язык. Тым больш, што напрасіўся сам. Так і скажаў: «Разумею Сідаравіча. Гэта ў нас з ім ад Бога — адданасць радзіме». Няспіла, вядома, але не пра гэта думала Танька, выпраўляючы бацьку з мужам у няблізкую дарогу. Няблізкую — хіба для Мацея, а Міхасю гэтыя 250 кмэ на іншамарцы — раз плюнуць.

Мужчыны вярнуліся назаду адвячоркам.

— Дзе вы былі? Дзе начавалі? Мы ўжо абарвалі ўсе тэлефоны, — уссыдала на Міколу Таццяна.

— Дзе твой мабільнік?

Ён таямніча і крыху хітраўата падміргнуў цесьцю. Той удзячна ўсміхнуўся і ўваліўся стомлены ў фаэтнае крэсла.

Аднекуль выскачыла, прыпала да дзеда Насцечка.

— Ты што, дзеду, пакідаеш нас?

— Ну, што ты, малеча?!. Хіба без вас я выжыву?..

— Мы будзем да цябе прыядзічаць, — адгадала яна дзедавы хітраўki.

Таццяна ўзялася распытаць бацьку: як ды што, ды колькі, ды калі?.. Дазвол на будаўніцтва далі, хаця там і цеснавата. Як раней ставілі хаткі — страха пры страсе. Сёння такое не дапускаюць — хапае ж зямлі. А прыйшлі да згоды пры ўмове, што сваю хату Мацей паставіць у глыбіні падворка і размах у яго будзе сціплы. «Нашто мне, старому, хароміна?! — даводзіў ён у раёне. — Хата пяць на сем і калідорчык. Як было ў таты...»

Яны паспелі дамовіцца і з хатай, якую перавязуць у наступныя выхадныя. Зымшаць і паставяць пад шыфер. А там дадуць грошай Міцьку Корыншу (майстравы чалавек, хаця і п'янітос) — ён помніць дзядзьку Мацея, і той за месяц-другі здасць «маентак» пад ключ.

— Ох, як гладка ў цябе ўсё выходзіць! — упікнула мужка Таццяна. — Не паспелі з'ездіць — і ўжо майнтак пад ключ!..

— Павер, Танюша, мяне не ў капусце знайшлі! Вось мы з Андрэем і паедзем. Возьмем яшчэ пару чалавек. А для падрядку пакінем там Андрэя за аканома...

Андрэй — гэта меншы Мацею зяць. Ён настаўнік, і якраз у яго летні водпушк. Той на рэпліку Міколы адно паблажліва ўсміхнуўся. Не запярэчыў, ды і не мог пярэчыць, бо паважаў цесьцю выбар.

— А што, і застануся на тыдзень-другі. Гэта нават арыгінальна!..

Кажуць: чалавек плануе, а Бог распарааджаецца. Так яно і стала... Тая кабета, у якой меліся купіць хату на вывоз, доўга вагалася — прадаваць ці не, вось тады і спатрэбілася мёртвая хватка Міхася. Ён абарваў яе тэлефон, а пасля трох і прыстрашыў. Тая і змаглася. Таму паехалі разбрываць ды імшыць на трэція выхадныя. Парупліся, прыхапілі яшчэ і панядзелак, пакінулі «аканома Андрэя», а самі рванулі назад, на Віцебшчыну. Зайкнуўся і стары, каб застанацца з малодшым зяцем, але Міхась запярэчыў: «Вам, Сідаравіч, у горадзе спраў да гібелі. Трэба ж рыхтавацца да пераезду...»

Цяпер Мацей адной нагой, лічы, быў у Задорах. І сны яму ўжо сніліся з задорскімі краявідамі.

Другая нага Мацея, вобразна кажучы, ступіла ў Задоры ў канцы лета. Пераезд назначылі на канец жніўня. Паехаць туды і глянуць, як асталоюецца стary, захацелі і дочки з зяцямі, і ўнукі. Нагрузілі скарбу на цэлы грузавік, самі ж уперадзе рулілі на легкавушках.

...Свята вяртання наладзілі на падворку. Суседзі прынеслі сталы, лавы, табурэты, і да вечара ўжо шмат хто не мог ні лыка вязаць, ні нагой ступіць. Чалавек пяць мужчын, як кажуць, патанулі ў нірване прама тут жа, на мурагу. Жанчыны заспівали, і гэта голасна і тужліва, што Мацей праслязіўся...

Першая ноч на новым месцы была бяссоннай. Но таму, што ператаміўся, багата перажыў за турботлівы дзень. Пад раніцу змогся і спаў гадзін да вясмы. Ніколі такога з ім не здаралася: там успораваўся а палове шостай. Пацягнуўся ў ложку, вышыаў на двор.

У суседзіяў гарланілі пеўні, за высокім парканам ад вуліцы праляталі па асфальце машины. Ён сёння ж пойдзе па тых мясцінах, дзе ступаў хлапчанём ці зялённым юнаком. Але спірша — могілкі, дзе пахаваны ўсё ягоныя сваякі. І дзед з прадзедам, і тата з мамай.

Ён пайшоў да Мікалайчыка, у яго ўнучку вырошчава кветкі, яна і зрэзала жменю позніх гладыёлусаў. Пасядзеў на лавачкы ля помніка, бліжэй да мамінага фота на паліраваным мармуры, у думках пагаварыў із ёю, і з татам.

Наступную раніцу Мацей пачаў з грыбоў. Да яго з дзядзінства душа не ляжала, хаця прыспела пара бруsnіц. І наказалі яму ўчора — ёсць на Сымонавых Лядах. За балотцам. Недалёка, напрамкі дык і не больш за кіламетр. Але рашыў пачаць з грыбоў, якады да самага лесу. Усё гола, няма за што і вока зачапіць. Дарога вяла на Падлессе, туды задорская моладзь хадзіла на танцы, бо свайго клуба не мела. Дарога дзічэе, сціскаецца хмызам і дробным бярэнікам.

«Не тое, не тое, не тое...» — забіла ў скронях нечаканая жылка. Але Мацей не хоча верыць у такі вердыкт, прычына ўншым. У чым жа?... «У чым, у чым, у чым...» — зноў запульсавала жылка, і было прыкра ад гэта га, пакуль не выхапіў погляд статнага мацака, які стаіўся, узняўшы шапка мох. «Баравічок!» — усцешыўся, падбег, памацаў за крамянью ножку. «Ах ты, гарэнік! Захацеў схавацца? Не выйдзі, дружа!» — гаварыў Мацей задаволена. Пакуль зразаў, згледзеў, седзячы на кукішках, яшчэ аднага, такога ж прыціхлага і звлівага. А далей яшчэ адзін, яшчэ...

— Што ты будзеш сланяцца? Ездзі, а я пасяджу і прыйду пешшу. Тут недалёка...

Вечарам у дачынай кватэры Мацей забегаў:

— Паеду цяпер, на вячэрнім!.. Там хата без варты, сабаку ж мне не купілі?..

— Куды ты наўпроць ночы? Раніцой цябе і пасадзім у аўтобус.

— Я ўжо дамовіўся з пляменнікам, ён мяне сустрэне і завязе ў Задоры.

— А што ж мама?..

Дэкадансу вам у стужку

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ

***

Памяці Юрыйя Блінова

Кветкі і жвір —
наспрабуй пераліць у санату.
Гукаў няздзейсненых
не пераўеш у вянкі.
Сонца вышэе,
і спальвае крылы крылатых.
Вецер змяёю слізгае з бяссалай руки.
Кветкі і жвір —
суразмоўцы не тое, каб надта.
А дакрычацца праз іх да цябе не магу.
Толькі ўзнікае адкульсьць,
успльвае саната,
Што сачыняюць ля смерці —
альбо на багу.
Смерць абагнаць,
у каишавае кінцуць ablічча
Проста — усмешку...
Ты думаў, даруе яна?
Кветкі і жвір...
Быццам танк Леанарда да Вінчы,
Час абганае
цяжкая ад гукаў труна.
Ноты прабілі рабляя драўлянае вечка.
Кветкі і жвір
перасыпалі боль і ману.
Смерць абагнаць...
Неўзнарок...
І апошняю ўсмешкай,
Быццам свянонаю вербачкай,
нас сцебануць.

***

**Кожны, напэўна, хоць раз блукаў па
могілках, не ў змозе знайсці чыноўцы
магілу і не ведаючы, што час ад часу
праходзіць над сваёй.**

Шукаць і не знаходзіць знаёмыя магілы
У зарасіях кустоў, на тле чужых вянкоў.
Хаваюцца, нібыта пакрыўдзілася: «Мілы,
Што ж доўга не з'яўляўся?

Чаго цяпер прыйшоў?»

Шукаць той лапік глебы,
што быццам прывязаны
Да зниклага ablічча, да вечнае душы...

Захуталіся дрэвы ў гатычныя сутаны.
На помніках партрэты падміргаюць:
«Бяжы!»
Шукаць часцінку праху,
што сталася травою,
Казюрка, пялесткамі...
А неба ўсё цямней.
Ніхто не застаецца сабою ў перагноі.
А з кім я размаўляю —
не ведаць спакайней.
Нябожчыкаў атрады палеглі,
бы ў казармах.
Пустыя футаралы, разбітыя муры.
Блісне над крыжам зорка,
туман паўзе на мармур.
«Ну, мілы, прывітанне! Знайшоў?
Дык гавары!»

***

Вось так паміраем — таму,
што бракуе цяпла.
Вось так навучаемся ічыра ілгачы
і ўсміхацца.
Нібыта на волі,
ды наша вязніца — са шкла.
Руку працягні — і сустрэнеш сцяну,
а не пальцы.
Мы доўга цярпелі,
чакаочы новай вясны.
А потым увесе каляндар перайшоў
на лацінку.
Мы доўга чакалі, а ўсёліся ў крэслы —
Яны,
Не мы, што ніколі не ўмелі гандлярыць
на рынку.
Калі нават лютыя яны назавуць
«сакавік»,
У нас аргументаў аспрэчыць не болей,
чым ічасця.
Мы ў слоўкі разам з кампотам
закручаем крык.
А раптам прыдасца? Памрэм —
у каморы загляньце.
Вось так мы адлічваем насы
шумерскія дні.
Гліняных таблічак накрэслі
вам на расстанне.
Вы піце кампоцік, нашчадкі.
А ты не мані,
Дурны каляндар, бо ніколі вясна не на-
стапе.

***

Вось такія расповеды, сябра,
за кубкам віна.

Не фалернскага, не — проста танны кагор
з цынамонам.
Абрастае дыпломамі, бы лішамі, сцяна.
А сапраўдныя знакі — у зморышынах
вечных бяссонняй.
Вось такія размовы... Мы жалімся —
часу няма.
Масяняковыя твары гадзіннікаў
быццам сцякаюць.
І халодныя рукі аб нас не сагрэе зіма,
Мы не маєм цяпла — скразнякамі
выстуджвае памяць.
Слоў сухіх — як галля, што готовае
ўласці ў камін, —
У дарунак адсыплем. Мы — вечныя,
з племя адметных
Як іртуць на падлозе, сабраць
немагчыма хвілін —
Хоць адна ды закоціца ў шчыліну
памяці беднай.

***

Ей карцела быць птушкай.
Не арліцай, не чацай, не канарэйкай,
крый Божа —
Аніякай экзотыкі.
Шэрай, зусім непрыкметнай,
Толькі б птушкай.
З тых істотаў,
Што бульбы не сеюць, ні проса,
Не ткуць, не друкуюць...
І не мэнчацца, ці дасканала
спявалася ўчора.
Ей карцела быць птушкай.
Ей гарланяць: дэдлайн!
Дзе артыкул, аповед, малюнак?
У цябе ж зараз лекцыя,
Сходка, планёрка, патоп і халера...
А яна ўсё дзяйбёзе
Нейкі шэры батон на асфальце,
Потым пырх — і на даху,
І ёй да халеры — халера,
І патоп, і дэдлайн,
І адсутнасць гнязд і кармушки,
І што Бог не стварыў яе
Чайкай, арлом, канарэйкай.
У далонах Святога Францыска
Стыгматы і зерне.
Хопіць кожнаму птаху.
Пайшлі,
Пазіраем па пёрку на крылы.

***

Ну што табе яшчэ?
Ты п'еш сярод магіл.

На дзень народзін свой да мёртвага
паэта
Прайшла. Не супраць ён
паслухаць шоргат крыл
Або твае радкі з прастуджанага лета.
Ну што табе яшчэ?
Даволі слухачоў
На могілках старых, заселеных адменна.
Падставіў твой паэт гранітнае плячо.
Нябожчык пры жыцці быў, кажуць,
джэнтльмэнам.
Ад невідушчых воч пракісне аж віно.
А слова й без таго пракіслі і загаслі.
А што іх шкадаваць?
Змяшаюцца ў адно
Пітво, каб выпраўляць рацыянальнасць
часу.
Каб хтось цераз гады — у твой таемны
дзень —
Да поміка прыйшоў іх выдыхнуць у слому.
Дапіта ўсё віно.
Рукой махае ценъ.
А заўтра — немата,
А заўтра — на работу.

Яшчэ адзін паэт

Папяровыя птахі злятаюць у студню двара.
Між каменных скрыжалаў у рунах вакон
і плакатаў.
Як няшмат патрабуеца
Для заканчэння добра
Там, дзе вараць пяльмені і танную
ладзяць гарбату.
Як няшмат патрабуеца,
каб развітацца з сабой,
І з усім пагадзіцца,
што чуеш ад больш сацыяльных.
Папяровыя птахі злятаюць.
Пусцее пакой.
Адгароджаны душы нібыта
пародою скальной.
Абібочына ты і лайда, і нічога няма
На варыўні, пяльмені —
і тыя даеў у суботу.
Ты з усімі згадзіўся,
і з чорнага сыштку дарма
Птушаня папярове шчыміца,
просіца лётаць.
І дзяўбечца радком проста ў сэрца,
крылаты байструк,
Нежаданы, няпрошаны, доказ,
што ты нездаровы.
Крыж ваконнае рамы
Чамусцы выслізывае з рук,
І знікаеца зграя тваіх груганоў
папяровых.

Жарства вершаў

Зміцер ЗАХАРЕВІЧ

Нянявісць і любоў

Стрэл начны зваліць цішу,
Цела накрые зямлю...
Мала сказаць: «Ненавіджу!»,
Мусіш прамовіць: «Люблю

Прадзедаў пакаленні
Цёмных, сляпых, як краты...», —
Хай бізунамі памкненні
Знішчылі ў іх праз гады.

Лепшых згубная замець
Склала грамадамі ў дол —
Тых, каго ў бой не нянявісць
Мужна вяла, а любоў

Да раскіданых гнёздаў
Краю, які выкліў бог,

Дзе паляванне грознае,
Дзе на загонах спалох.

Колькі нас ацалела,
Каб залунаў сцяг наноў? —
На ім між нянявісці белай
Крывёю палае любоў.

...Сталь адзвініць у бітвах,
Вораг астынё ў траве —
Толькі з Любобуй Вялікай
Бацькаўшчына ажыве!

Жарства вершаў

Абурацаца,
маркоўцца,
распушчаца ў пытаннях
права поўнае маеце
разам з правам
не мець,
чысты аркуш абрумзаць
слатою
літанняй,
каб вятраты
у паветры

павявалі ледзь-ледзь.

Утрапёна сыходзіць
у глыбіні
рэфлексій,
метастазы
метафар
гадаваць у крываі,
прамінулату дню
вымудроўваць
рэквіем
і, ўрэшце
кропку ўцвічыўши,
прамовіць: «Жыўі...».

Сярод геных узору
стэрильных
мастацтва,
якія эстэцкі
расчульваюць
свет,
хіба знойдзеца тое,
што на змену
прыдасца
наших
змагарных
вершаў жарсце?

Прамова пра мову

Разагнаўшы аблокі свавольна,
Сонца велічнавокі леў
Залатое свае грызы промні
На мой аркуш апоўдні пралье.

І святое непазбыўнае ўзросціць —
Толькі час увабраць яго дай! —
Чуйных строф трапятыкі калоссі
І клінкоў касінеравых сталь.

Вершам тым прабачаць і прарочыць,
Ацаляючы тых, хто знямог,
Узгараць паходнямі ўночы,
Давідна спяляючы змрок!

Ім бусламі лунаць па-над Крэвам,
Стаць у хаце ў чырвоны кут,
Вісцець шворкай на юдавым дрэве,
Бегчы талай вадой у рыштку.

Малаціць ім цапамі ў стадолах,
Цалавацца ўрасе з маладой,
Быць той самай —
праменнаю мовай,
Што нам сонца адвею дало!

Знайшлі ў Беларусі

На землях Вялікага Княства Літоўскага жылі не толькі ліцьвіны-беларусы і продкі сучасных літоўцаў — жамойты, але і прадстаўнікі іншых народоў. Яшчэ ў часы старажытных беларускіх княстваў нямецкая факторыя (гандлёвае паселішча) існавала ў Полацку. Купцы з Нямеччыны жылі ў Віцебску, Горадні, у падуладных полацкім князям гарадах Герсіка і Куканос на Дзвіне.

На пачатку XIV стагоддзя вялікі князь Гедзімін запрасіў у сталічную Вільню рамеснікаў з нямецкіх гарадоў Брэмена і Любека. Дзе звычайны немецкі жылі ў XIX стагоддзі ў Менску. Памятны знак Нямецкай слабадзе ўсталяваны цяпер у сталічным Лютеранскім скверы. Пад націкам тэўтонскіх рыцараў у Вялікага Княства Літоўскага перайшли звычайныя балтаў-prusau. Пра іх нагадваюць цяпер назвы некалькіх вёсак Прусы ў розных мясцінах Беларусі.

Нямала ў нас паселішчаў з назвамі, што сведчаць пра іхніх даўніх жыхароў — латышоў: Латыгава, Латыголічы, Латыгаль, Латышы... Разам з жонкаю вялікага князя Жыгімонта Старога італьянскай Бонай Сфорца да нас прыехла нямала яе суайчыннікаў-прыдворных. У буйных беларускіх гарадах жылі армяне. Менавіта армянін Ян Маджарскі, а затым ягоны сын Лявон кіраваў знамітай мануфактурой, дзе выраблялі слуцкія паясы. Палякамі з нараджэння, былі дзеячы нашай гісторыі і культуры Сымон Будны, Мацей Казімір Сарбейскі, Мацей Стрыйкоўскі, Пётар Скарга. Аднак значных перасяленняў палякаў на беларускія землі ніколі не было. Прауда, пасля Люблінскай вуніі, калі Польша і Вялікага Княства аб'ядналіся ў Рэч Паспалітую, у Літве-Беларусі ўзмініўся польскі ўплыў і шляхта пачала пераходзіць на мову суседзяў, але пранейшаму лічыла сябе не польскай, а ліцьвінскай. А вось некаторыя несумленныя сучасныя аўтары залічваюць у палякі не толькі шляхту, а і ўсіх беларусаў-каталікоў, якія часта не ведаюць ні польскай мовы, ні польскіх традыций...

Уладзімір АРЛОЙ

Татары — ваяры і майстры

Ужо восьмае стагоддзе жывуць на беларускай зямлі татары.

Вялікія князі Гедзімін, Кейстут і Альгерд запрашалі татараў на вайсковую службу. Поплеч з рыцарамі-ліцьвінамі яны адбівалі напады тэўтонцаў. Асабліва шматтатараў прыйшло і мірна пасялілася ў Літве-Беларусі ў часы Вітаўта Вялікага. Ён з пашанаю пасяліў у Лідзе хана Златогруды Арды Тахтамыша, войскі якога былі разбітыя супернікамі Цімурам. Разам з ліцьвінскімі войскамі Тахтамыш здзейсніў два паспяховыя паходы пад Азоў і ў Крым. Адтоль з пераможцамі прыйшлі шматлікія татарскія сем'і, што не прызнавалі ўлады Цімура. Іх пасялілі ў Троцкім, Лідскім, Ашмянскім, Наваградскім і Берасцейскім паветах. Татары атрымалі зямлю і тыя ж праваў, што і астатнія жыхары Вялікага Княства. Ім дазволіў вызнаваць мусульманскую веру і будаваць мячэці.

Перасяленцы з Усходу прысягнулі на вернасць новай Айчыні і былі яе мужкімі абаронцамі. Захаваўся тэкст прысягі, што татары давалі на шаблях вялікаму князю. Яны кляліся быць адданымі гаспадару і ягоным падданным-ліцьвінам, бо «цяпер у іх

агульная зямля, вада і дрэвы». Конніца Джэлал-ад-Дзіна, аднаго з сыноў Тахтамыша, разам з палкамі Вітаўта адважна білася з тэўтонцамі пад Грунвальдам. Татары па-майстэрску карысталіся вяроўкамі-арканамі. Яны сцягвалі з сёдлаў закутых у цяжкія панцыры крыжакоў, і на доле тыя рабіліся бездапаможнымі. Дарэчы, татары ўпэўненія, што якраз іхні ваяр забіў у адзіноборстве вялікага магістра Тэўтонскага ордэна Ульриха фон Юнгінгена.

Шмат татараў вызначылася і ў іншай пераможнай бітве — Аршанскай, дзе войска Вялікага Княства разбіла амаль утрага большыя сілы маскавітаў. У арміі нашай тагачаснай дзяржавы кожны дзясятъ быў татарынам. Апрача вайсковай татары спраўна выконвалі кур'ерскую, каравульную і транспартную службы. Прадстаўнікі гэтага народа служылі ў дыпламатычным ведамстве, былі перакладчыкамі і пісарамі ў вялікакняскай канцыляры.

Дзясяткі татарскіх афіцэраў вызначыліся смеласцю ў паўстанні Тадэвуша Касцюшкі. З татарскага рода паходзіў і сам генерал Якуб Ясінскі, які кіраваў змагарамі на землях Вялікага Княства. Ягонымі паплечнікамі былі татары — камандуючы корпусам Язэп Бяляк і камандзір палка Якуб Азулевіч.

Балшыня беларускіх татараў належала да шляхты, мела землі, маёнткі, гербы і вольнасці гэтага стану грамадства. Вядомыя каля пяцідзесяці знатных татарскіх родаў: Адамовічы, Ахматовічы, Асановічы, Базарэўскія, Бахарэўчы, Дзедулевічы, Завацкія,

Канапацкія, Карыцкія, Крычынскія, Малышэвічы, Сабалеўскія, Смольскія, Солтаны, Сяліцкія, Талькоўскія, Улановічы, Халецкія, Эльшэвічы, Юзефовічы, Юшынскія, Яблонскія, Якубоўскія, Янушэўскія... Шмат нашчадкаў наших татараў маюць прозвішчы Александровіч, Бабак, Багдановіч, Багушэвіч, Бараноўскі, Заблоцкі, Рамановіч. Магчыма, з гэтага ўсходняга народа паходзяць і ваяшия продкі, але — каб высветліць тое — аднаго прозвішча мала, трэба шукаць дадатковыя звесткі ў сямейных і дзяржаўных архівах.

Нямала татараў, што пасяліліся ў вёсках, гарадах і мястэчках, не мелі шляхецкага радаводу, паспяхова займаліся земляробствам і агародніцтвам, славіліся як надзейныя вознікі, майстравіты гарбары, кузніцы, краўцы, ганчары. У XIX стагоддзі сотні татараў жылі ў Пінску, Відзах, Докшыцах, Мядзелі, Глыбокім, Клецку, Навагрудку, Іўі, Смілавічах... Татарская вуліца дагэтуль захавалася ў Вільні. Блізу 500 татараў былі ў той час жыхары Менска, дзе існавала цэлае Татарскае прадмесце. Сучасная менская вуліца Дзімітрава раней называлася Вялікай Татарскай, а недалёка, на вуліцы Вызвалення, у 1920-я гады была татарская школа.

Свой след гэтая нацыянальная меньшыня пакінула ў найменнях беларускіх паселішчаў: Арда, Апчак, Мамай, Татарка, Татаршчына, Койданава.

У XVI-XVII стагоддзях татары паступова страцілі сваю мову і перанялі беларускую, узбагаціўшы яе многімі сваімі словамі. Паводле падлікаў філолагаў, такіх слоў некалькі сотняў. Некаторыя сёння здаюцца нам спрадвечна беларускім: андарак, барап, бязмен, буран, гарбуз, гурт, дзіда, дуда, кабан, кабыла, кавун, каўбаса, курган, сабака, тавар, торба, туман, тытунъ, хамут, харч і нават... бусел. Іх лічыў словамі татарскага паходжання мовазнаўца акадэмік Яўхім Карскі.

Загаварыўшы па-беларуску, татары дагэтуль захавалі мусульманскую веру. Надзвычай цікавымі помнікамі пісьменства сталі напісаныя па-беларускую арабскімі літарамі рэлігійныя татарскія кнігі — Кітабы. Існуе і старадаўні беларускамоўны Каран, галоўная кніга мусульман.

Архівістка Вольга Бабкова, якая добра ведае гісторыю нацыянальных меньшыняў Беларусі, выясняла, што ў народнай творчасці пра татараў нельга знайсці анічога крыўднага. Нязлосна, а з добрай зайдзрасцю пакеплівалі прадзеды адно з нязменнага татарскага імкнення да чысціні.

З татараў паходзяць прызнаўшыя сучаснай беларускай культуре і навукі: пісьменнік і літаратуразнаўца Сцяпан Аляксандровіч, кампазітар Дзмітрый Смольскі, мастак Ібрагім Гембіцкі, гісторык Ібрагім Канапацкі. Праславіліся нашы суайчыннікі-татары і далёка ад сваёй родзімы. Да прыкладу, татарын з Ліды генерал Мацей Сулькевіч на пачатку XX стагоддзя

стаяў начальнікам Генеральнага штаба арміі Азербайджанскай Народнай Рэспублікі.

Шэсць стагоддзяў побач

Першыя супольні перасяленцы з рассеянага па свеце габрэйскага народа з'явіліся ў Вялікім Княстве Літоўскім у XIV стагоддзі. Атайбаваўшыся ў Берасці, Горадні і Троках, габрэі маглі свабодна спавядаць юдэйскую веру, будаваць храмы-сінагогі і займацца рамёствамі ды гандлем. За забойства габрэя чакала такое ж пакаранне, як і за шляхціча.

Адрозна ад заканадаўства заходніх еўрапейскіх дзяржаваў, у Вялікім Княстве юдэйскімі супольнямі лічыліся гарадзенская, берасцейская, пінская і слуцкая. Пазней сталіцай беларускага габрэйства сцвердзіла сябе Вільня. Яе часта называлі ўсходнім Ерусалімам.

Беларусь стала буйным асяродкам габрэйскай асветы. У XVI стагоддзі быў заснаваны вишышыя навучальны для падрыхтоўкі рабінаў — ешыботы — у Берасці і Горадні. Праславіліся на ўесь габрэйскі свет ешыботы ў Валожыне, Любавічах, Пінску, Міры, Радуні. У менскім ешыбоце выкладаў выдатныя знаўцы Торы і Талмуда (святых юдэйскіх кніг) Гейльприн. Рэлігійную літаратуру выдавалі габрэйскія друкарні ў Шклове і Горадні.

Калі землі Вялікага Княства Літоўскага захапіла Расейская імперыя, габрэі былі аблежаваны ў правах і маглі жыць толькі ў далучаных заходніх губерніях за так званай «мяжой аселасці». Яны плацілі падвойныя дзяржаўныя падаткі, прычым царскія ўлады вынаходзілі ўсё новыя і новыя паборы: на сінагогі, на юдэйскую адзенне, на суботнія свечы. За няплату падаткаў чакала турма або здача ў рэкруты.

Балшыня габрэяў па-ранейшаму займалася гандлем і рамёствамі. У 1802 годзе ў Менску было 248 рамеснікаў-юдэяў, у тым ліку 160 краўцоў, 18 шмуклероў (майстроў па выработе маҳроў), 16 гарбароў, дзесяць цырульнікаў. Тут працаўвалі млынары, кавалі, свечнікі, шкляры, гадзіншчыкі, шаўцы, злотнікі, бялільнікі палотнай, цесляры, сталяры, шытари (пепралётнікі кніг).

Юдэі не маглі перасяляцца за вызначаную ім мяжу, таму іхня колькасць у беларускіх губерніях няухільна павялічвалаася. Пры канцы XIX стагоддзя іх налічвалася каля мільёна, або 15 працэнтаў усіх жыхароў. Габрэі складалі звыш паловы насельніцтва ў Менску, Віцебску, Гомелі, Пінску, Бабруйску... У Магілёве было 38 сінагог і юдэйскіх малітўных дамоў, у Палацку — 25. Самая старая з беларускіх сінагог, якія захаваліся дасюль — Слонімская, пабудаваная ў 1642 годзе. У ёй пасля рэстаўрацыі плануецца размясціць музей габрэйскай культуры.

Яшчэ больш, чым у гарадах, юдэяў жыло ў мястэчках. Многія з іх амаль цалкам былі населеныя габрэямі. З мовы ідыш, на якой яны гаварылі, да нас прыйшлі словаў «квэцац», «транты», «гвалт», «гармідар», «цымус», «хаўрус», «хеўра»...

Беларускія габрэі далі значкіміх асаў у самых розных галінах чалавечай дзейнасці. Недалёка ад Стоўбцаў нарадзіўся філософ Саламон Майман. Механік і гадзіннікавы майстар Еўна Якабсон з Нясвіжа

другую радзіму

сканструяваў у сярэдзіне XVIII стагоддзя лічильную машыну для матэматычных дзеянняў з дзесяцізначнымі лічбамі. Яе лічаць «прабабуляй» сучасных камп'ютараў. Не толькі родную мову — ідыш, але і беларускую з дзяцінства чуў вакол сябе народжаны ў Капылі класік габрэйскай літаратуры Мендэле Мойхер Сфорым. У містечку Пасадец на Лагойшчыне прыйшоў на свет Самуіл Плаўнік, які стаў класікам беларускага прыгожага пісьменства Змітраком Бядулем. Беларуская зямля — радзіма сусветна вядомых мастакоў Марка Шагала і Хайма Суціна, скульптара Восіпа Цадкіна.

Старажытную габрэйскую мову — іўрыт, на якой у той час нікто ў паўсядзённым жыцці не размаўляў, адрадзіў Эліэзер Бен-Егуда з містэчка Лужкі Дзісенскага павета. Яго называюць «бацькам сучаснага іўрыту». Цяпер іўрыт — дзяржаўная мова Ізраіля. Прэзідэнтамі і прэм'ер-міністрамі гэтай краіны былі народжаны ў Беларусі Хaim Вейцман, Залман Шазар, Іцхак Шамір, Менахем Begіn і Шымон Перэс. Існуе нават жарт, што Беларусь стала для Ізраіля сапраўднай «кузняй кадраў».

Усе славутыя габрэі з Беларусі ў свой час ведалі мову народа, на чыёй зямлі жылі. Калі ізраільскі прэзідэнт нобелеўскі лаўрэат Шымон Перэс наведваў з візітам Беларусь, на ўрачыстым прыёме, наладжаным у гораде высокага госця, ён прамовіў тост за развіццё беларускай мовы, на якой цудоўна гаварыў у дзяцінстве.

На беларускай зямлі габрэйская могілкі мелі кожныя горад і містэчка. На сёння пахаванні юдэяў захаваліся ў Магілёве, Друі, у Глыбокім і недалёкай ад яго Плісе, у Докшыцах, Рубяжэвічах поблізу Стоўбцаў, у містэчку Ілля Вілейскага раёна, у Паставах і Асіповічах, у містэчку Ленін Жыткавіцкага раёна, у Ракаве каля Менска...

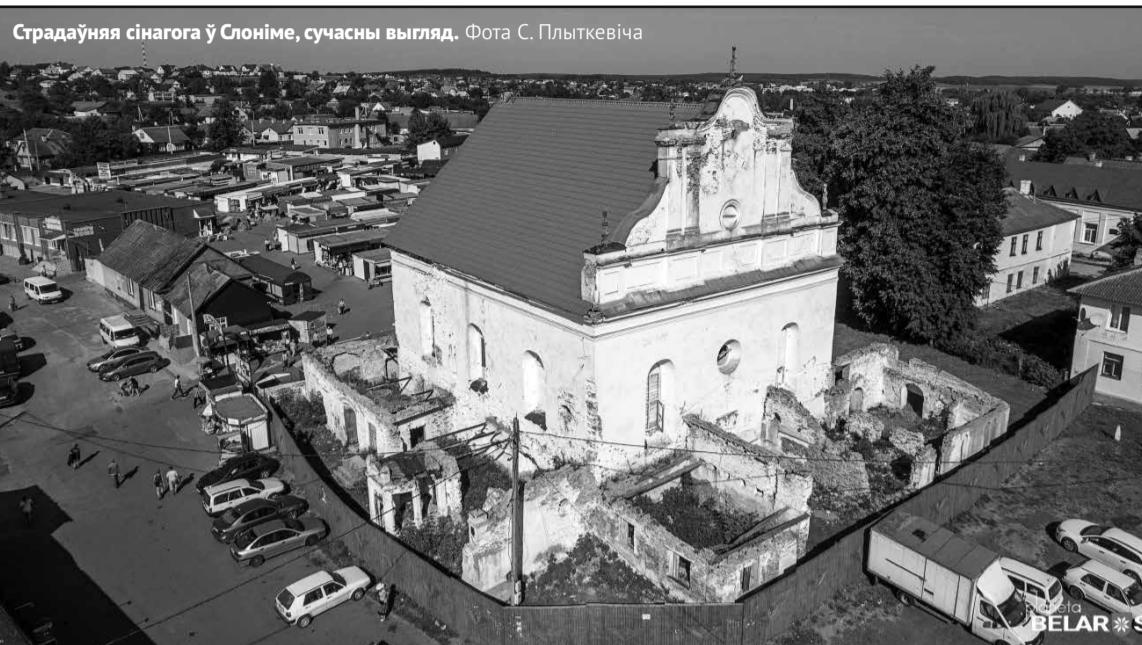
Шкоты з далёкай Шатландыі

Цікавай меншынёй насельніцтва ў Літве-Беларусі былі шкоты (шоты). Яны трапілі да нас з Шатландыі, ратуючыся ад рэлігійнага ўціску з боку англійскага ўрада. На пачатку XVII стагоддзя шкотаў сялілі ў ліцьвінскіх гарадах і замках на Дняпры, што стравілі шмат жыхароў у войнах з Московіяй.

Шкоты вызначаліся дасведчанасцю ў абыходжанні з халоднай і агняпальняй зброяй, іх ахвотна прымалі на вайсковую службу. У нашым войску, якое ў 1634 годзе трymala ў аблоге занятыя расейцамі Смаленск, была цэлая шатландская харугва з двухсот драгунай.

Перасяленцы з заморскай краіны былі таксама здольнымі гандлярамі. Гістарычныя дакументы таго часу асобна называюць «шкоцкія тавары»: пацеркі, грабіні, ніткі з іголкамі, напарсткі, нажы, ручнікі, панчохі, рукавіцы. Гандаль у шкотаў ішоў так удала, што іх складалі дадатковымі падат-

Страдаўня сінагога ў Слоніме, сучасны выгляд. Фота С. Плыткевіча

камі, каб абараніць інтарэсы мясцовых купцоў.

Даследнік гэтай цікавай стафонкі нашай гісторыі Алесь Белы піша, што ў Рэчы Паспалітай шкоты зрабіліся прыкметнай і вядомай у Еўропе часткаю насельніцтва. Яны, да прыкладу, згадваючы ў творах англійскіх пісьменнікаў. Адных гандляроў-шкотаў у гарадах было прыблізна сарак тысяч.

Шатладзец Джон Хэй стаў адным з самых славутых прафесараў філософіі Віленскай акадэміі. Перасяленцы з Шатландыі былі кальвіністамі па веравызнанні. Яны найахвотней атабарваліся ў гарадах і містэчках, падуладных магнатам-кальвіністам. Вялікі гетман Януш Радзівіл і ягоны сын Багуслаў падтрымлівалі грашыма шкотаў, якія пасяліліся ў Слуцку і Кейданах і займаліся навукай, літаратурай і мастацтвам. Адзін з іх, Джонстан, у 1655 годзе выдаў у Амстэрдаме прысвечаную сваім заступнікам-мецэнатам кнігу.

Шкоты паступова засвоілі мову і звычай ліцьвінай-беларусай і ўрэшце зліліся з імі. Сёння пра перасяленцаў-шатландцаў у Беларусі нагадвае адметнае прозвішча іхніх нашчадкаў — Шот. Прызнанне на радзіме і змяжой здабыў беларускі медык, спецыяліст у хірургіі ды трансплантації Аляксандар Шот.

Вечныя вандроўнікі

Здаўна жылі ў Літве-Беларусі цыганы. Іхняя продкі некалі прыйшлі ў Еўропу з Індіі.

Першая згадка пра айчынных цыганоў у дакументах датаваная 1501 годам. Яны прывандравалі ў Ніясвіж на чале з войтам Васілём. Вялікі князь Аляксандар выдаў Васілю адмысловую грамату-прывілей, у якой абавязаў новым падданым «поўную свабоду паводле даўніх правоў і звычаў і даўніх лістоў княскіх». Гэта значыць, што цыганы з'явіліся ў нас значна раней і мелі прывілеі яшчэ ад папярэднікаў гаспадара Аляксандра на вялікакняскім троне.

Цыганы — у залежнасці ад таго, дзе пасяліліся — прымалі праваслаўную або каталіцкую веру суседзяў. Яны хадзілі ў храмы, адзначалі ўсе хрысціянскія святы, але адначасова моцна трymala ўласных традыцый.

Ніхто з цыганоў не адмаўляўся і ад роднай мовы, аднак усе ведалі і беларускую.

У халодную пару года цыганы жылі на адным месцы, а з надыхам вясны збіralіся ў табар з трох-пяці сем'яў і выпраўляліся вандраваць. На жыццё гэтых народ зарабляў сабе самымі рознымі шляхамі. Мужчыны гандлявалі коньмі (не цуralіся і канакрадства), былі спрэктыванымі кавалямі, гарбарамі, разбярамі па дрэве, плялі моцныя вялікія кашы, выраблялі з ліпы і дубу адметныя прыгожы посуд.

Шляхта нярэдка наймала цыганоў служыць пры стайніх. Яны займаліся гадоўляй коней, лекавалі іхнія хваробы, аб'язджалі маладых наравістых кабыл і жарабцоў. Незаменнымі былі цыганы і ў застоліцах гаспадароў-шляхцічаў, якія любілі пагрэць кроў не толькі віном і хмелым мёдам, але і цыганскай песяні. Жанчыны-циганкі славіліся як варажбіткі, знахаркі, цудоўныя танцоркі і спявачкі.

Улады Вялікага Княства і Рэчы Паспалітай спрабавалі прывучыць цыганоў да аселага жыцця. Дзеля гэтага вялікія князі і каралі прызначалі ім старшины, што мелі над цыганскай грамадой велізарную ўладу. Гэтых старшины менавалі «каралямі». Самым знаным такім валадаром са сталіцай у містэчку Mір стаў Ян Марцінкевіч. Ён караляваў дванаццаць гадоў і праславіўся дзвігацтвамі і схільнасцю да раскошы.

Калі «кароль Ян» збіraўся аглядаць свае ўладанні, з брамы ягона галоўнага палацыка зазвычай выязджалі вялікай кавалькада. Уперадзе ехалі дзесяць спевакоў і музыкаў, за імі — на пародзістым дарагім кані — страката ўбраны «манарх» з бізуном у руцэ, потым почат (світа) з сямі цыганоў у рознакаляровых апранаах, ад чаго ажно стракацела ўваччу. Затым вялікі дванаццаць асядланаў коней без седакоў, і нарэшце ў вялізной старасвецкай карэце-рыдване, запрэжанай вясмыерыком коней, рухалася яе вялікасць «каралева». Ба ўсёй гэтай дзіўнай, гаманкай і спейнай кавалькадзе напоўніцу выяўляліся адвечны цыганскі характар.

У часы Яна Марцінкевіча, якога шчодра падтрымліваў знакамітыя князь Радзівіл Пане

калькі дзясяткаў тысяч упартых старавераў асуздзілі на смерць. Пазбавіць жыцця маглі проста за тое, што расколынік хрысціцца не трима, як загадаў Нікан, а двумя пальцамі. Дваццаць тысяч старавераў, каб не трапіць на здзекі і катаванне, учынілі самаспаленне.

Супраць прыхільнікаў старых традыцый улада вяла сапраўдныя ваенныя дзеянні. Войскі трymалі ў аблоге манастыры, прачэсвалі лясы, каралі смерцю ўзятых у палон «нечестивых врагов государя и церкви». Старавераў абклалі падвойнымі падаткамі, прымушалі наасіць асабліва адзенне.

Ратуючыся ад пераследу, стараверы тысячамі ўцякалі ў верацярпімае Вялікае Княства Літоўскае. Адны сяліліся пераважна на паўночных беларускіх землях Полацкага і Віцебскага ваяводстваў, другія абрали паўднёвы ўсход Беларусі — Мсціслаўскае ваяводства і Рэчыцкі павет Менскага. Сталаці перасяленцаў стаў заснаваны імі недалёка ад Гомеля горад Ветка. У ім і ў наваколлі жыло 40 тысяч перасяленцаў з Ракеi.

Стараабраднікі вольна займаліся земляробствам, рамёствамі і гандлем, друкавалі забаронені ў Ракеi «ерэтычныя» кнігі. Іхня цэрквы і манастыры ў багацці часта не саступалі беларускім. Мастакі-стараабраднікі стварылі веткаўскую школу іканапісу, адметна аздаблялі арнаментамі і гравюрамі свае кнігі. Цяпер гэтыя творы можна ўбачыць у Веткаўскім музеі народнай творчасці.

Царскія ўлады былі занепакоеныя масавым пераходам старавераў у Вялікае Княства і выставілі патрабаванне вярнуць ўцекачоў. Калі ў Пецярбург паступіла адмова, там вырашылі перайсці да карных дзеянняў. У 1735 і 1764 гадах царскія войскі двойчы ўрываюцца ў нашу дзяржаву і падвалі Ветку з навакольнымі слабодамі. Непакорлівых старавераў тысячамі выводзілі ў Ракеi, дзе іх чакалі катаванні і высылка ў Сібір.

Калі беларускія землі былі ўжо ў царскай імперыі, быlyя ўцекачы, што знайшлі калісьці тут абарону ад пераследу, «аддзячылі» новай радзіме сапраўднай зрадай. Яны надзвычай варожа сустрэлі вызвольныя паўстанні 1831 і 1863 гадоў. Стараабраднікі наводзілі карнікай на лагеры змагароў за свабоду, грамілі маёнткі паўстанцаў, учынялі над імі самасуд.

На Віцебшчыне ў 1863-м сяляне-стараверы сфармавалі конную сотню, што ваявала на баку карных войскаў. У Ковенскай губерні жаданне душыць паўстанцікі рух выказала 600 стараабраднікаў. Яны атрымалі зброю і вызначыліся імпэтом і стараннасцю, за што заслужылі падзяку генерал-губернатора Мураёва, празванага Вешальнікам. Аднак, як толькі каліноўцы былі разбіты, імперская ўлады зноў началі прыцясяніць старавераў і першым чынам загадалі ім зруйнаваць збудаваныя напярэдадні і ў час паўстання дваццаць цэрквяў.

Цяпер у Беларусі жывуць прыблізна дваццаць тысяч расейцаў-старавераў. Хочацца спадзявацца, што яны сталі сапраўднымі патрыётамі краіны, якая некалі гасцінна дала прытулак іхнім продкам.

Ворыва

Уладзіслаў РЭЙМАНТ
(1867–1925, лаурэат Нобелеўскай прэмii)

— У імя Айца, і Сына, і Духа Святога! — урачыста прамовіў селянін і, узнёслы перахрысціўшыся, узяўся за плуг. — Но-о! Ціхутка і з сілай! — і звыкла сцебануў пугай.

Плуг, запрэжаны каровай і трывалымі, урэзаўся ў зямлю і адваліў чорную бліскучую скібу. Глеба была цяжкай, старое канюшынішча — выцертым да апошняй сцяблінкі і ўтрамбованым як гуменая падлога, — і хаяць плуг ішоў неглыбока, скібы атрымліваліся буйнымі і камкаватымі.

Старая, ablічча якой ужо толькі аддалена нагадвала чалавече, разбівала матыкай цвёрдая камякі, а за ёй падскоквала некалькі варон, выбіраючы з баразны лічынак.

Ворыва ішло надзвычай цяжка і марудна, плуг быў стары, на колах, ды і запрэжка — вартая жалю: першай парай цягнулі з'яднаныя адным драўляным яром жанчына і карова, далей працавалі запрэжаныя ў нешта накшталт шораў рослая дзяўчына і хлопец. Карова выглядала як абцягнуты аблезлай скурой шкілет, людзі былі не больш як ценямы. З іх вачэй вызіраў адзін і той жа доўгі бязлітасны голад; захутаныя ў лахманы, змарнелыя, босья, яны, аднак, цягнулі згодна, без скаргай і наракання, са страшным напружаннем прыгнаючыся да зямлі — з такой сілай, што трашчалі гужы і пастронкі.

— Хоць бы са тры ці чатыры моргі агораць! — марыў уголос селянін, які ледзь цягнуўся за плугам.

На галаве ў яго была шапка з аўчыны, на плячах — акраўкі кажуха; хворыя ногі ён аблітаваў анучамі.

— Жыта няблага пайшло, — зірнуў ён на зеленаватыя палосы, што цягнуліся побач. — Насадзім пад матыку картоплі, пасеем ячменю, гароху са чвэрць, то неяк з Божай дапамогай і перабядаем! Но-о! Но-о! — пакрыкаваў ён, з усімі моць штурхаючы плуг.

— І пад лён жа трэ' хоць пару палос, і пад капусту, — ціха на-гадала яму дзяўчына.

— А ці не забралі тое насенне? — умешалася жанчына. — Былі ў мяне для сяйва і на ту кроплю алею. Дабраліся да іх рыхтык да мёду. Марнуюць толькі ёсё — дый годзе!

— Зноў зібраеца на дождж! Казаў я табе, Магда, — спусці з жыта ваду, бо выгніла пры барознах. Ідзе дождж, ідзе! — выгаворваў жонцы селянін.

Красавіцкая раніца, абяцаючы спярша пагодны і ясны дзень, неўзабаве пазмрачнела: паплылі хмары, бледнае сонца праглядалася скроў смугу як аплатка. Вакол, куды ні

кінь вокам, цягнуліся шэрыя замглёнія роўнядзі, дзе-нідзе адзначаныя шызымі палотнішчамі паводак і купкамі дрэў. Да зямлі ўжо злётку дакранулася першае вясновае цяплю: вербы павыпускалі пупышкі, на лугах залаціліся лотаці, у ярах расплющвалі вочы маргарыткі, зелянелі азімія і ад ранку да ночы спявалі жаўрукі, — але на палях было яшчэ шэра, пуста і па-дзіўнаму маркотна. У сэргах людзей не было радасці, і над светам лунала магільная ціша.

— Хто жывы — выходзіць на работу! — зазначыў селянін, калі, дабраўшыся да мяжа, павярнуў на вёску.

Ніхто не адказаў: усе ледзь дыхалі, прысечышы на мяжы.

— І на маёнткам працуць! Ажно чатыры пары, парад дый годзе! — са спачуваннем прашаптаў ён.

— Пра гаспадарскую шкуру не турбуйся, неяк справяцца, — праубручала жанчына. — Яшчэ і слянам загадаюць дапамагаць з ворывам. Было ж так у час жніва? — яе перапаўняла злосць.

— Было-та было, але ж не задарма, плацілі ж...

— Ага, колькі ім хацелася. А прымушалі маёнткам дапамагаць, як у часы паншчыны, — прыгадвала яна.

— Ат, шкода часу! Цягніце! У Томка ўжо і чатыры барануюць! — заўважыў селянін, зірнуўши налева.

— Падароў да зімы, то цяпер сам і з каровай справіцца. А я цябе, дальбог, хіба не ўгаворвала: ары, Войтэх! Конь быў і часу хапала. А ты ўсё па кірмашах ездзіў ды па корчмах з рознымі шэльмамі засядоў, а цяпер на нас з дзецімі арэш. Як быдла, дальбог!

— Твая праўда, жонка, твая праўда, — пакорліва пагадзіўся селянін. — Хутчэй, думаў, я сам памру, чым увесну без каня застануся, — пакутліва прастагнаў ён.

Яны рухаліся ў бок вёски. Расцягнуўшыся ўпоперак палёў, на ціхім схіле пад сонцам ляжалі сады, сярод якіх густа тырчалі голыя коміны, шкілеты спаленых хацін і разваленыя будынкі. Палова вёскі была ў руінах. Маёнтак, што стаяў справа за вялікай сажалкай, чарнеў купай разбітых сцен, цэглы і паламаных дахаў, а ад вялізнага парку засталіся толькі вартыя жалю куксы пазбіваних стрэламі дрэў — быццам кулакі, што пагражаютъ небу. Там прайшлася вайна, і ўсёды былі заўважныя сляды яе бязлітасных кіпцюроў. Падрала вёскі, выламала лясы, здратавала палі і на месцы ўраджайных зямель пакінула мярзотныя жоўтыя акопы і бясконцыя шэрстагі магіл, абсаджаных белымі дрэўцамі крыжоў.

— Ваўрон арэдвуна каровамі, — загаварыў хлопец, трошкі з гэтай нагоды прыпыніўшыся.

— А ты сачы за работай, а не за чужымі хвастамі, — пачуў ён разам з посвістам пугі адказ.

Усе замоўклі, настойліва цягнучы плуг і прыгляджаючыся, як неўзабаве выходзіць на працу ўсія вёска: на кожным палетку

ўжо нехта варушыўся. У шэрым засмужаным паветры людзі ціха мітусіліся, бы тыя мурашкі, — няспешна і рупліва. Ёсе арапі, сяялі ці баранавалі — хто канём, хто каровай, а хто і людской запрэжкай. Былі і такія, што з маркотнай заўзятасцю дралі ту ю святую зямлю, быццам голымі пазногімі, аднымі рыдлёўкамі.

— Божа мой, а ў іншы год на працу выходзіла сто коней! — уздыхнуў мужык.

— А якія ж то былі спевы, воклічы, гавэнды! Гэх! — ціха прыгадала дзяўчына.

— Пан Езус ведае, што робіць! — замармытала старая, прысядаючы на скібу, калі ёсё прыпыніліся трохі ўзнавіць сілы і дыханне. — Столікі развялося брыды, што мусіла прыйсці і кара! Скорацца, паскуды, скорацца! Адзін перад адным выхваляліся і фанабэрліся! У моргі толькі верылі ды ў поўныя торбы! Ні ў грош не ставілі беднага, ні ў грош справядлівага. І вось знішчаны ў свеце той, што сыпаў рублямі. Даў вам Пан Езус рады!

— Але і годным людзям зрабілася нямала крыўд! — паспешліва ўмішалася маладзейшая. Яны зноў арапі ў глыбокім маўчанні, селянін узважваў слоўныя бабкі і старана згадваў, што мае на сумленні і чым заслужыў такую кару, ажно ўрэшце цвёрда сказаў:

— Паны сабе ваююць, а селянін атрымлівае ў косці.
— Ён сплюнуў і выцяў карову так, што тая зарыкала.

— Гэта ж апошняя скацінка, чалавечка! — паспрабавала супакоіць яго жанчына.

— Ціха! Но-о, паскуды, а то паперабіваю косці! — злаваўся селянін.

— Татачка, бацяны прыляцелі! — закрычаў хлопец, паказваючы рукой. — Бацяны, дальбог!

Яны прыпыніліся, назіраючы за бусламі, што кружылі над зруйнаваным маёнткам і паркам.

— Дзе ж яны сабе зробяць гнёзды, дзе? — спачувальна ўздыхнула жанчына. — Бедныя сіроты!

— Нават той сухой таполі не пакінуў. Усё ім перашкаджала!

— Буслы апусціліся на паплавы, нейкі сабака з радасным брэхам неўся да іх. Усім зрабілася неяк весялей, быццам з прылётам буслу ў сэргах заквітнела надзея.

— Цягнімо, людзі! Не круці галавой, Юзік, а то атрымаш пугай, — лаяўся селянін, але злосць ужо знікла: ён сам штохвіліны паварочваўся да паплавоў і нешта сабе мармытаў. — Калі бацяны вяртаюцца, ў свае гнёзды, вайна адлятае! — пераканана прамовіў ён.

І вось кárki зноў аддаліся ярму, плечы згорбіліся, ногі ўбліліся ў зямлю, і людзі ў глухім маўчанні пацягнулі плуг. Тут неба пацямнела і пачаў падаць дробны надакучлівы дождж. Сыпаў ён шчодра, нібы праз сіта, накрываючы свет чымсці.

— Накшталт дрыготкай эмалі, холадам, што працінаў да касцей, і вільгацію. Вясновая непагадзь разышлася не на жарт, і араць рабілася ўсё больш цяжка і пакутліва: слізгалі ногі, раз-пораз хтосьці падаў носам у зямлю, сілы східзілі, ярмо вярэдзіла карак, а пастронкі аж да крыві

ўразаліся дзесяцям у плечы і грудзі. Людзі, аднак, цягнулі без стогнаў і скаргай, кульгаючы і ўвесь час мяняючыся месцамі ў запрэжкы. Селянін падмяняў усіх па чарзе, а за плуг ставілася то жонка, то дачка, то сын. Надта гэта не дапамагала, праца ішла ўсё цяжэй, і кожная нанова адваленая скіба брыняла, здавалася, не столькі дажджавой вадой, колькі потам і крывёй страшных намаганняў. У некаторыя моманты, калі ўжо не хапала дыхання, людзі дзе папала валіліся на зямлю і ляжалі як забітыя жывёлы, мёртвія, нібы бярвёны, ужо зусім нічога не ўсведамляючы.

Адпачывалі яны нядоўга, бо няўхільная неабходнасць зноў упрагала іх у ярмо, змушаючы да крывавай працы. За імі недаступна крочыла застрашлівая здань голаду, паганяючы пугай распачы.

— Сіўкам я б ужо даўным-даўно ўсё заараў! — вырвалася ў селяніна.

Сэргы агарнуў раптоўныя боль, выцікаючы з вачэй слёзы горкіх успамінаў.

— А я ж ім казаў праўду: мыт у яго і ліхаманка. А яны не паверылі! Но ж на вока конь як маляваны — сам рослы, ідзе як рысак. Пасля тых, з маёнтка, то яно і не дзіўна. Я і ў ножкі кланяўся. Не губіце, кажу, гэта ж наш карміцель. Дзесяць моргі поля, шэсць цялак і заладзіліся маладзейшай.

— А я ж ім казаў праўду: мыт у яго і ліхаманка. А яны не паверылі! Но ж на вока конь як маляваны — сам рослы, ідзе як рысак. Пасля тых, з маёнтка, то яно і не дзіўна. Я і ў ножкі кланяўся. Не губіце, кажу, гэта ж наш карміцель. Дзесяць моргі поля, шэсць цялак і заладзіліся маладзейшай.

— Але і годным людзям зрабілася нямала крыўд! — паспешліва ўмішалася маладзейшая. Яны зноў арапі ў глыбокім маўчанні, селянін узважваў слоўныя бабкі і старана згадваў, не здарылася, і карову паднялі на ногі.

— Рыжуля! Дальбог! Рыжуля! — лямантаўала жанчына, выцікаючы з яе бруд і песцічы, як саме дарагое дзіця. — Яшчэ згубіць апошнюю кроплю мала.

— Тут каровы зваліся, жанчыны кінуліся ў плач і пабеглі на дапамогу. На шчасце, нічога не здарылася, і карову паднялі на ногі.

— Рыжуля! Дальбог! Рыжуля! — лямантаўала жанчына, выцікаючы з яе бруд і песцічы, як саме дарагое дзіця. — Яшчэ згубіць апошнюю кроплю мала.

— Ведаеце, што, — загаварыла пасля дзяўчына.

— Мне ўже не раз учачы здарылася! Вось і пазаўчора начу, як я прачнулася, то выразна пачула: іржэ наш кося! Выходжу па патрабе на двор і гляджу: сіўка, не сіўка? Перахрысціліся і пракаюю вочы: што сіўці бেлае рухаеца пад стайні! Ну, думаю, уцёк ад тых зладзеяў і вярнуўся дадому! Я туды бягом, аж раптам на ветры імгла заладзілася — ўсё адразу і зникла.

— Толькі на дарозе нешта загрукала і ў Ваўонаў сабака забегаў і забрахаў. Мне ад страху аж кепска зрабілася. Можа, здох ён і цяпер бадзяеца па начах, сваіх шукае...

— Коні што, будуць пасля смерці прыходзіць, як тыя пакутныя душы? — пачала лаяцца маці...

Яны замаўчалі. Дождж узмацн

А бацька ўсё садзіў таполі...

Мікола СЯНКЕВІЧ

...Мой вячэрні званок у вёску. Гэта ўжо пасля бацькавага інфаркту і анкалагічнай аперацыі. Як і заўсёды, трубку падымаете маці. Адразу пасля прывітання адказвае на галоўнае ў такіх выпадках пытанне, не чакаючи яго:

— Накарміла тату, а сама адварвалася на некалькі гадзін пакапаць бульбы да Дзяніса Б. У яго сажалка, мо дасць для таты свежай рыбы...

Прыкладна з гэтага пачыналася ў той цяжкі для ўсіх нас кожная размова. Маці нібы «адчытвалася» перад сынамі: за бацьку не хваліцеся, я ўсё зрабіла сама. А іншы раз і так су-пакоіць: «Рада, што хоць з хаты выйдзе і мною пакамандуе».

У той час яе найбольшым жаданнем было, каб гэтае «выйдзе з хаты і пакамандуе» працягвалася як мага далей.

Выразны ўспамін дзяцінства — бацькавы чобаты. Не ведаю чаму (мо на ўкраінскі лад), ён называў іх «літы», і слова гэтае здавалася нейкім асабітвым. («Пераходзіў граблю і зачарпнуў вады ў «літы».) З непад'ёмнымі, на паўкухні літамі мы з малодшымі братамі, можна сказаць, і гадаваліся. Літы з'яўляліся на сваім нязменным месцы ў красавіку, калі ўсё заливалася вада і бацька выганяў калгасны статак на пашу, і знікалі толькі з першымі прымаразкамі. Напачатку, у першыя год-два пасля перасялення з хутара Паянтрога ў вёску, боты даходзілі нам, дзесяці, лічы што да вушэй.

Гады праз два, калі я ўжо занячваў пачатковую школу, гумовікі крыху «паменшалі», але і тады яшчэ даставалі да пояса, і ўступіць у іх, крыху прасунуць па падлозе ўдавалася з вялікай цяжкасцю. Боты, здавалася, былі налітыя свінцом, і я не мог уціміць, як гэта іх можна насыць цэлымі дзень — не здымоучы.

Ох і цяжкія былі тыя літы! Падэшва ледзь не ў цагліну таўшчынёю, а гума на халівах такая, што чобаты абсалютна на згіналіся пры хадзьбе. Чорныя бацькавы літы пахлі балотам, лазою, тытунем, дымам...

Боты зніклі тады, як бацька (абыло яму пад сорак) пайшоў «вучыцца на трактарыста». Спачатку яны пыліліся ў сенях, а пасля і наогул недзе зніклі з вачэй — агромністая бацькавы чобаты, у якіх пастуху ўдавалася «выхадзіць» за месяц свае пайсотні, і то не заўсёды, рублёў.

Бацька не паважаў «дурных да працы» аднавяскоўцаў. У яго была мудрая прыгаворка «Зайтра будзе дзень!», з акцэнтам на першым слове. Гэта значыць, не гарыць, не канец свету. Зайтра няспешна давядзеш пачатаем да ладу ды яшчэ ў вайгрышы застанешся...

Было гэта, памятаю, неўзабаве пасля таго, калі я вярнуўся з войска. У некага з родзічаў

талакою клалі стажок — вялікі, тоны на тры. Вілы ў нядынняга танкіста аказаліся бацькавай работы, спраўныя, лёгкія. Нанізаў на іх столькі, што паясніца трашчыць, рукі хадуном ходзяць. Намогся — і кінуў сена на стажок. Ажно нехта са старэйшых мужчын не вытрымаў: во гэта падаў дык падаў. Я, каб зрабіць прыемнае бацьку, пачаў старацца яшчэ больш. А ён вылучыў момант, калі нас нікто не чуў і не бачыў за стогам, нягучна парай, нібыта раскрыў жыццёвую тайну: «Не рвіся! Глядзі, як усе... Нажывеш кілу — нікому не будзеш патрэбны...»

Аберагаў, хваляваўся за дарослае дзіця.

Дарэчы, сам ён згаданага вышэй прынцыпу наўрад ці трymаўся. Ордэн Працоўнай Славы ўручалі далёка не кожнаму. Я ўжо не кажу пра ягоныя юбілейныя медалі і граматы, здымкі на Дошы гонару... І ад грыжы не ўбяргорся, нягледзячы на сваю разважнасць і разумную няспешнасць. Гэта мне ўжо знаёмы доктар расказаў, перад першай бацькавай аперацыяй.

Летам, у нядзелю ці ў святочны дзень, пасля абеду, бацька звычайна браў у руکі «куфайку» ды ішоў у таполі, пасаджаныя ім на краі сядзібы, выспацца, адпачыць. Выдатна памятаю, як і мне самому ў касавіцу салодка было ў абед заснуць пад адкрытым небам на падкінутым лахмане... Побач заўсёды быў бацька: кляпаў косы, курыў, перадрэмліваў.

Неднойчы спрабаваў — ужо без яго — паабедаўшы, стуліц павекі пад яблынімі на сваіх «сотках» — і кожны раз не атрымлівалася. Не ўмёю выбраць месца, ці што?.. А то яшчэ, сорам прызнацца, прыходзіць думка, што нейкай змяюка можа падпаўзіці ўдзяліць соннага.

Бацька неаднойчы казаў: калі стануць пакідаць сілы, пачну рэзакаць на дровы таполі. А сам ўсё саджаў новыя. З тых, першых, што выраслі да неба, паспей зрезакаць і ўпарадкаваць ўсяго толькі тры...

У наступныя тры гады пасля свайго сямідзесяцігоддзя.

У бацькоўскай хаце кожны раз маё ўвагу прыцігаюць два ладнія цвікі ў бэльцы, бліжэй да грубкі. Яны забіты крыху наўкося, строга адзін пад адным.

Да гэтага часу памятаю стук малатка ў бацькавых руках, глухі адгалосак столі. Трыцаць сем гадоў прайшло — акурат столькі цяпер маё дачэці і яго першай унучкы. У хаце дзеда і бабы разам з маці перажыла яна сваю першую зіму. Дзіцё ўрадзілася крэйклівым, у ложку не засынала. Прывезеная з горада каліяска разламалася праз два дні, бо трэслі яе не перастаючы. І тут бацька згадаў пра калыску на гарышчы, у якой калыхалі яшчэ нас з малодшымі братамі. Менавіта тады і загнаў ён у дубовую бэльку моцны і доўгі, з плядзю, цвік. А крэйкчу ніжэй — яшчэ адзін: на ўсякі выпадак, каб было надзеяна...

Мне ніколі не прыходзіла на думку выцягнуць з бэлькі

Фото www.kurier.info

старыя, многа разоў пакрытыя белай фарбай цвікі.

Калі я быў малым, бацька здаваўся мне высокага росту і вельмі дужым. А пасля выявілася, што росту і целаскладу ён самага звычайнага. А вось што, як пісаў Колас, «карчавіты і няўломак» — гэта адназначна. Трыувшчы, ён без нараканіні на неба пераносіў даждж і вецер, зімовую сцюю і летнюю спёку...

Зграбаем сена. Бацька ўжо дабіраецца да сярэдзіны сёмага дзясяткі, мне, гараджаніну, няма і сарака. Задуха невыносная. Каб крыху астудзіць разагрэтае цела, я раз-пораз адбягаю ў зарослы стары роў. Там зусім мала вады. Зверху яна цёплая, але можна дабрацца падэшвамі да халоднага глею і пастаяць хвіліну-другую.

Нарэшце сена зграблена, распачаты стажок. Цяпер аднаму трэба таптаць яго, а другому брацца за вілы. Уверсе намного лягчэй: аднекуль бярэцца ветрык, ды і раскладваць сена вакол сябе, наступаць на яго, — зусім не тое, што рваць жылы, падаючы «навільнікі». Выдатна ўсведамляю ўсё гэта, але ў мене няма сілы проста стаяць, не тое, каб класці стог.

Як і ва ўсе папярэднія гады, бацька без адзінага слова ўбіў вілы ў пачаты стог, каб мне зручені было ўсцягнуцца на верх, пачакаў, пакуль вытапчу сярэдзіну ды абыду «аколіцу», і звыкла, няспешна стаў падаваць сена. Ён і падумаць не мог, што можа быць інакш, нават не здагадваўся пра мукі сумлення гарадскага дзіцяці...

Глядзеў на пастарэлага бацьку і здзіўляўся: кашуля ў яго была зусім сухая, толькі пад пахамі выступілі дзве круглыя цёмныя пляміны. І гэта ў той час, як мая, расхрыстаная, мокрая, бы той квач, ляпілася да цела і перашкаджала рухацца. Да ўсяго, салёны пот выядаў вочы, і я не паспіваў выціраць яго шапкай з доўгім брэлём. А ён сваю, паўсядзённую, толькі ссунуў далей на патыліцу...

Так і не зраўняўся з ім у касце да ягоных сямідзесяці, да першага інфаркта і невылечнай хваробы ўслед за ім. Нават тады бацька касіў ад узыходу сонца і гадзін да дзесяці-адзінаццаці,

Неаднойчы наракаў бацька на той дзень, калі ўзяўся за свой нядзячны занятак. Многа разоў даваў сабе зарок: «У апошні раз», — і зноўку не мог адмовіць, бо прасілі ў асноўным шматлікі родзічы і знаёмыя.

Для мяне асабіста найцікавей было, калі задаволены ўладальнік новага абутку даставаў прынесеную пляшку (іншы раз маці дадавала сваю), і павесялелія дарослыя маракавалі над проблемамі жыцця-быцця, жартавалі, смяяліся. Абноўку заказчыкі пакавалі звычайна ў клятчастую хустку, завязваючы яе канцы намітусь, зычліва прыгаворвалі: «Каб вы мелі карысць з грошай, а мы з абутку...».

Тыя калодкі доўга ляжалі на гарышчы. Нават шашаль не браў іх, многа разоў прарапараных і перафарбаваных. А пасля недзе зніклі, як знікае ўсё ў гэтым свеце.

А маці бачыла татаву душу і ў гэтым пераканала нас, сыноў. Прыйшла, кажа, з вуліцы, а на тым месцы, дзе стаяла труна, сядзіць птушачка. Нейкая зусім незнаёмая, нябачаная раней. Хацела мама паклікаць суседку Надзю, ды нешта перадумала. Адчыніла дзвёры ў сенцы, і птушка няспешна вылецела. Мама толькі перахрысціла яе ўслед.

Праз дзесяць дзён, як не стала бацькі.

Бацька ўжо зусім слабы, не выходзіць з хаты. Больш за ўсё ён перажывае за тое, што няма моцы працаўць. Збіраюцца ісці касіць, і тут ён нечакана прыгадвае, што адна з найбольш зручных косаў «адыходзіць». Па яго просьбе прыношу ў хату малаток, новыя кляін-затулак, якіх назапашана на дзесяць гадоў наперад, нож-складанчык. Сачу за аслабелымі бацькавымі рукамі — і нейкае дзіўнае, неспазнанае раней адчуванне пранівае свядомасць, падганяе да горла даўкі камякі. І віной усяму яна, адкляпаная, з бліскучым лязом каса ў чыстым пакоі, дзе не павінна быць.

Бацька падагнаў новы затулак, падказаў, што касе «даўгавала».

У гэтых дзенях ён знайшоў сілы тое-сёе падрэзцаць, падправіць, падладзіць. Ужо ўвечары з палёгкай адзначыў: сёння, дзесяці, я зрабіў чатыры работы...

Выпадкова пачуў, як бацька «прызначаецца» маці ў каханні.

Аднаго разу ў няшумным застолі ў нашай хаце размова перакінулася на жанок. Бацька, які звыкла маўчаць, на гэты раз глыбакадумна заўважыў (сам сабе, не для гасцей): «А як мая Лена, то лепшыя жонак і не трэба».

Так і пражылі яны паўвеку без «любові» ды «кахання».

А маці і праз трынаццаць гадоў пасля адыходу гаспадара паліць у печы нарыхтаванымі дровамі і скрушна ўздыхае: «Ён мяне шкадаваў. Думаў, што мо самой давядзеца жыць. Усё дровамі заклаў. А яго таполі цяпер такія, што да іх і не падступішся».

На крылах жарсці — да паэзіі вяршынь

Эдуард ДУБЯНЕЦКИ

Анхела Эспіноса РУІС. Колер крылаў: паэзія і проза. — Мінск: Кнігазбор, 2019. — 248 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменнікаў»; вып. 116).

У гісторыі сусветнай і айчыннай літаратуры было нямала выпадкаў, калі пісьменнікі, ад нараджэння выхаваныя ў адной этнамоўнай традыцыі, спачатку пачыналі ствараць свае творы на роднай мове, а затым па розных прычынах пераходзілі на мовы іншых народаў свету. Прычым нярэдка такія іншамоўныя тэксты мелі заўважную мастацкую каштоўнасць і тым самим уносілі пэўны ўклад у развіццё «нядрочных» для творцаў культуры і літаратуры. У сучаснай беларускай паэзіі да праяў гэтага адмысловага мастацкага феномена можна аднесці, скажам, творчасць Алеся Разанава, які некаторыя свае вершы напісаў па-нямецку і па-літоўску, ці Фелікса Баторына, які піша вершы не толькі па-беларуску, але і на ідыш.

Аднак самым свежым і яскравым прыкладам падобнай тэндэнцыі з'яўляецца, безумоўна, творчасць іспанскай (па паходжанні) маладой паэтэсы Анхелы Эспіноса Руіс (нарадзілася ў 1993 годзе), якая на працягу 2010-х гадоў выдатна выучыла беларускую мову і пачала пісаць на ёй вершы і прозу. На сённяшні дзень у «творчым баражы» адoranай пісьменніцы ўжо ёсць чатыры аўтарскія беларускімоўныя зборнікі і адна кніга перакладаў на іспанскую мову вершаў Максіма Багдановіча. Прычым выданне апошняй па часе выхаду ў свет кнігі «Колер крылаў» (Мінск, «Кнігазбор», 2019), якая ўключаете ў сябе выбраныя вершы з папярэдніх зборнікаў, узоры прозы і калумністыкі, стала лягтасць своеасаблівой узнагародай ёй за атрыманне літаратурнай прэміі імя Міхася Стральцова. Паводле рашэння журы, гэтая прэмія, якую можна лічыць адначасова як сведчаннем пэўных заслуг лаурэаткі, так і вялікім авансам ёй на будучыню, была ўручана паэтэсе «за пачуццёвае і метафаричнае багацце паэтычнай мовы і адважнае імкненне асэнсаваць таемнасць беларускага жыцця».

Як вынікае са зместу названай кнігі, галоўным матывам паэзіі Анхелы Эспіноса Руіс з'яўляюцца каханне і любоў ва ўсіх іх «абліччах» і праявах. Прычым не дзіўна, што, улічваючы маладосць аўтаркі і яе паўднёвы тэмперамент, каханне гэтае найчасцей акказваецца жарсным, эратычна-плоцкім, а часам нават ледзь не экстатычным. Прычым яму надзвычай эмасцянальная паэтка «аддаецца» амаль дарэшты, не шкадуючы сваіх эмоцый, перажыванняў, фізічных і духоўных сіл. Пісьменніца імкнецца жыць напоўніцца, хocha паспесь зрабіць, адчуць і напісаць як мага больш, выявіўши пры гэтым свой магутны творчы патэнцыял, пра што красамоўна сведчыць канцоўка санета пад назвай «Паўночны вецер»:

*Паўночны вецер, мілае стамленне,
Глухое навальніцы разкі шквал,
Злуся на пагоду, сонца й ранак...*

*Твой шэпт прынёс і страх,
і захапленне,
Як бард, пяшчотны, грубы,
як вандал,
Мой вікінг, мімалётны
мой каханак.*

Своеасаблівай візітнай карткай паэтычнай творчасці Анхелы Эспіноса з'яўляецца надзвычайная экспрэсіўнасць і эмасцянальна-пачуццёвая «зараджанасць» большасці ейных вершаў. Па сутнасці, апошняя ператвараючца ў бясконцы страсны маналог жаночай душы, які ў адных выпадках пераходзіць з лагодных і ціхіх нот на павышаныя, а ў іншых можа ўвогуле перайсці ледзь не на крик асалоды, шчасця ці, наадварот, адча:

*Табою кіруе вясна,
А мною кіруюць сакрэты,
Ляцім мы з табой над вадой,
Далёка, як сны, як каметы.
.....
Бо намі кіруе Любоў.
Любоў — найвышэйшая сіла.
Змірыца не можа душа:
Няўжо назаўсёды згубіла?*

На маю думку, тлумачэннем такой павышанай эмасцянальнасці аўтаркі з'яўляецца не толькі яе «гарачая» іспанская кроў, але і неўтайнікі «жыццёвых парыў» (Анры Бергсон), якія наўпраст упłyвае на змест і харектар мастацкай творчасці. Прычым у выпадку Анхелы Эспіносы, можна сказаць, відавочна дамінуе так званы «любоўны пaryў», аб чым красамоўна сведчыць яе шматлікі імпульсіўныя, тэмпераментна-парывістыя вершы на тэму кахання й любові да жыцця і прыроды:

*Люблю жыццё, паветра ды прыроду,
Цяню маўчанне ды малюся слову,
Таму пяю свае, чужыя оды
На чалавечых і жывёльных мовах.*

Увогуле, паэзію Анхелы Эспіносы Руіс можна небеспадстаўна аднесці да своеасаблівой плыні «неарамантызму», для якой уласцівы выключная эмасційнасць, пачуццёвасць, узвышана-ўзнеслае ўспрыманне жыцця-быцця. І гэта цалкам натуральна, паколькі аўтарка выхоўвалася пераважна на ўзорах рамантычнай паэзіі, а па творчасці двух бліскучых пісьменнікаў-рамантыкаў XIX стагоддзя (іспанска- і беларускага) яна нават абараніла летасць дысертациі пад назвай «Сівалізм народнага паходжання ў прозе Яна Баршчэўскага і Густава Адольфа Бэкера». Таму і невыпадкова, што ў вышэй згаданым зборніку можна сустэрэць наступныя ўзноўслы-фантазійныя радкі, якія даволі нечакана і дзіўна гучаць у нашым прагматычным XXI стагоддзі:

*Бывай, о мімалётная маланка!
Бывай, салодка-горкі смак жыцця!
Бывайце, руکі шырага каханка
І мілагучны голас салаўя!*

Яшчэ адной з адметных рыс вершавочасці іспанскай паэткі з'яўляецца, якія парадаксальна, беларускі... патрыятызм. Апошні праяўляецца ў шырай павазе да беларускай мовы, гісторыі і культуры, а таксама ў жаданні эрабіці, якія мага больш для Беларусі — то бок для сваёй «другой Радзімы». Пры гэтым паказальна, што

ягонаі душы, здаўна вядомае па-рэйнанне сябе ці сваёй лірычнай герайні/героя з птушкай, а таксама «збітъя» рыфмы накшталт «сонца — аконца — бясконца», «каханне — чаканне», «любоў — зноў».

Акрамя таго, у некаторых вершах Анхелы Эспіносы Руіс зредку сустракаюцца праявы немілагучнасці, альбо, кажучы мовай сучаснага вершазнаўства, парушэння эўфаніі, што адмоўна адбіваецца на мастицкай вартасці асобы твораў. Гэтыя парушэнні мілагучнасці звычайна выявляюцца ў непажаданым збегу некалькіх галосных (так званы «шатус») ці зычных гукаў, якія найчасцей нават вымавіцца цяжка: «без паэзі / і іншых недахопаў»; «не ўзяла б з сабой»; «мне не адчуць, чыя я, // А самазадаволены дзядуля»; «А затое я адна»; «шэрасць снегу»; «утульна мне і у абдымках» ды інш. Вышэйпрыведзеных ды ім падобных збегаў гукаў лепей зайды пазбягаць, бо яны псуяць уражанне ад вершаў і нібы адмаўляюць вядомае выказванне нашага першага метафізічнага паэта Уладзіміра Жылкі аб tym, што «песняры, мастакі і музыкі, / харастра і сучучнасці слугі». А дзеля таго, каб падобных непажаданых рэчаў і іншых хібаў не сустракалася, адразу пасля напісання не варты пераць, выправіць-дапрацоўваць, альбо, як больш стагоддзя таму раіў беларускі класік, «трэба з стаі каваць, гартаўца гібкі верш, / Абраўць яго трэба з цярпеннем» (Максім Багдановіч, верш «Песняру»).

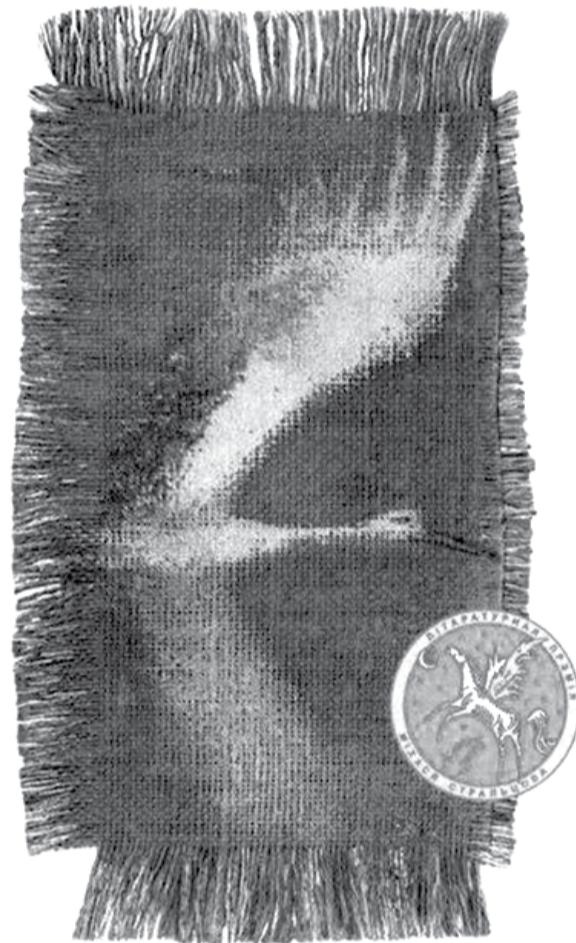
Тым не менш, пры пэўных сваіх недахопах паэзія Анхелы Эспіносы Руіс у цэлым уяўляе сабой досьцік арыгінальны і нехарактэрны для айчыннага прыгожага пісьменства мастицкі феномен, адметнымі рысамі якога з'яўляюцца восトラя пачуццёвасць, экзальтація і пэўная экзатычнасць рамантычнага ў сваёй аснове светаўспрымання, надзвычай актыўная (часам ледзь не ліхаманкавая) вобразавочнасць, узвышана-акрыленая натхнёнасць паэтычнага выказвання.

А напрыканцы хочацца пажадаць паэтцы да ляшчай творчай эвалюцыі, мастицкага (сама) ўдасканалення і паспяховага пакарэння новых паэтычных вяршын. І верыцца, што яна зможа на іх узысці, бо для гэтага ў яе ёсць практична ўсё неабходнае: прырод(жа)ны талент, творчая апантанасць, жыццёвавая няўрыймітавасць і магутны мастицкі імпэт.

А яшчэ варта шчыра падзякаўаць аўтарцы за тое, што яна дае ўсім нам, жыхарам Беларусі, выдатны прыклад служэння беларускай мове і літаратуры, а маладым (і не вельмі) творцам дае заўважны штуршок да актыўнага творчага самавыўлення на ніве роднай культуры.

...У свой час Райнер Мария Рильке вельмі хораша сказаў пра тое, што быць мастаком — гэта значыць «адмовіцца ад разліку і ліку, расці, нібы дрэва, якое не прыспешвае сваіх сокаў і сустракае вясновыя буры без хвалявання, без страху, што за імі ўслед не наступіць лета». Дык няхай жа таленавітая іспанска-беларуская паэтэса Анхела Эспіноса Руіс у творчым сэнсе расце, якое дрэва, вышэй і вышэй, пускаючы свае карані ўглыб беларускай зямлі, углыб беларускага паэтычнага Слова!

АНХЕЛА ЭСПІНОСА РУІС
КОЛЕР КРЫЛАЎ
ПАЭЗІЯ І ПРОЗА

Будзьма з «Дзеясловам»!

Падпісцца на часопіс «Дзеяслou» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі і спраўна атрымліваць яго шэсць разоў на год.
Індэкс для індывидуальных падпісчыкаў — 74813,
Для ведамасных падпіскі — 748132.
Будзьма разам!

«Цяпер там мой смутак і боль»

Я не сустракаў такога беларускага паэта, у вершах якога так часта сустракалася 6 слова «хутар» і вытворныя ад яго, як у Івана Лагвіновіча (16 студзеня 1940 – 29 сакавіка 2011).

Мяне ўразіла тое, што паэт ва ўсіх сваіх аўтабіографічных тэкстах пазначаў месцамі свайго нараджэння хутар Запрапасць Ганцавіцкага раёна, а не вёску Малкавічы, з якой паходзілі яго бацькі. Я сам нарадзіўся на хутары, але ў маіх метрыках і ў пашибарце месцам нараджэння пазначана суседняя з Малкавічамі вёска Задуб'е, і я «здаўся», пішу, што нарадзіўся ў Задуб'і. І так у іншых хутаранцаў...

Наважыўшыся напісаць больш поўную біографію паэта-земляка, я пачаў збіраць

звесткі аб Запрапасці ў людзей, якія на тым хутары жылі. Балазе далёка ісці не давялося. У «майм» Задуб'і жыве Валянціна Валасюк (у дзявоцтве Клішэўская), стрыечная сястра Івана Лагвіновіча, а ў Малкавічах – Ганна Клішэўская, другая яго стрыечная сястра. Першая нарадзілася ў 1937 годзе, другая – у 1942-м. Хутар Запрапасць і яго ваколіцы яны ведалі як свае пяць пальцаў. А яшчэ ў Малкавічах жыве Фёдар Шапялевіч, сын паэтавай сястры Паўліны. Ён нарадзіўся ў Запрапасці ў 1957-м і мог расказаць пра жыццё хутара пасля таго, як улада пачала выштуроўваць яго насельнікаў у Малкавічы.

Ужо калі я зрабіў даволі зapisаў пра хутар і яго ваколіцы, загадчыца Малкавіцкай бібліятэкі-музея Любоў Дзямчук паказала мне копію рукапісу Івана Лагвіновіча «Запрапасць». Аказваецца, на пачатку XXI стагоддзя загадчыца бібліятэкі-музея папрасіла Івана

Іван Лагвіновіч у войску

Лагвіновіча апісаць сваю малую радзіму. І калі паэт выканаў просьбу, арыгінал рукапісу (три аркушы) быў перададзены ў Ганцавіцкую раённую бібліятэку.

Прачытаўши рукапіс «Запрапасць», я наважыўся падрыхта-

ваць яго да друку. Пагатоў усё напісаное Лагвіновічам я мог спрайдзіць са сваімі запісамі. Асобныя дэталі мог яшчэ раз удакладніць у родзічу паэта.

Не названага па імені Клішэўскага, наймалодшага

брата паэтавай маці, Тэклі Міхайлаўны, які жыў каля Белай Горкі, звалі Канстанцінам. Ягоныя дочки Валянціна і Ганна, пры якіх я ўжо напісаў тут, былі маймі галоўнымі інфарматаркамі пра Запрапасць.

Іван Лагвіновіч піша, што з хутара перасялялі ў сяло ў 1960–1961 гадах. Аднак былі сем'і (як, напрыклад, тыя ж Клішэўскія), якія трymаліся і да 1970-х. Самым жа апошнім хутаранцам быў Іван Кошман, якога Іван Лагвіновіч не згадаў. Праўда, жыў той гаспадар за Белаю Горкаю.

Сына Данілы Дэмітровіча, які быў партызанам і якога забілі ў баявой сутычцы немцы, звалі Аляксандрам. У книзе пра Ганцавіцкі раён з серыі «Памяць» можна прачытаць, што ён нарадзіўся ў 1919 годзе і загінуў у верасні 1943-га.

...На заканчэнне адзначу, што нядыўна тыя тры аркушы, спісаныя рукою Івана Лагвіновіча, з Ганцавіч былі перададзены ў Малкавічы, у бібліятэку-музей.

Анатоль Сідарэвіч

Запрапасць

Іван
ЛАГВІНОВІЧ

Мая маленъкая радзіма – хутар Запрапасць.

Н а яго можна было патрапіць з сяла Малкавічы, перайшоўшы чыгуначны пераезд у тым месцы, дзе цяпер прыпынны пункт «Моладзеў», і кіруючыся на заход па наезджанай дарозе. Адразу за сялом – вялікае поле Калюга з галінастым дубам пасярэдзіне, пры самай дарозе. Раней за полем, злева і справа, на рознай адлегласці адзін за адным віднеліся хутары.

За Калюгаю поле звужаецца, сціскаецца з двух бакоў балацівінамі, то тут, то там сярод палявой прасторы і цяпер ганарліва красуюцца бярозавыя гайкі розных памераў і формаў з абавязковымі лагчынкамі ўсярэдзіне. Тут хутары месціліся то ўдалечыні, то пры дарозе ад палавіны адлегласці, што ад Малкавіч да Запрапасці.

А далей грудок звужаецца яшчэ больш, аж пакуль не ўпіраецца ў імшарыну. Нашы продкі знайшли на ёй найвузейшае месца і пракалалі грэблю. Назвалі яе Малой. Но Вялікая – за наступнай выспай, якая доўгі час была полем. Спадабалася мясціна маладому тады гаспадару Паўлюку Каняцпольскому (Рыжаму), і пабудаваўся тут, пры ўездзе на Вялікую грэблю. Толькі калодзежка не выкапаў, бо побач, за дзесяць кроку ад хаты, пад густой разлапістай ялінаю, крыніца была. Чыстая ды сцюдзённая вада.

Для Вялікай грэблі шмат алешніку давялося сескі на шым дзядам ды бацькам, бо тут ужо не імшарына, а грузкая балацівіна была. Ладная сена-

Запрапасць. Памятны знак на месцы бацькоўской хаты

жаці ўтварыліся з абодвух бакоў на высечках. А над ручаем, што працякаў пасярэдзіне, mastok спарудзілі з сасновых бярвенняў, каб веснавою паводкаю не размывала грэблю. Мабыць, гэтае месца ў называлася Проспасцю, бо далей ужо была Запрапасць.

Пастараўся апісаць хутар на той час, калі я нарадзіўся: напярэдадні Вялікай Айчынай вайны. Ён месціўся паміж Вялікаю грэбллю і Белаю Горкаю, на выцягнутай з усходу на заход кілеметровай выспе.

Адразу за грэбллю жылі Васілевічы (Баранчуковы). Хата іхняя стаяла па правую руку ад дарогі, а гаспадарчыя пабудовы – па левую. Ва ўсіх жыхароў хутара будынкі месціліся справа, злева – былі агароды.

Сядзібы Масалевічай (Саzonавых) і Шапялевічай (Іванчыкавых) стаялі на пэўнай адлегласці ад дарогі, бо тут, паўднёвага метру метраў гэтак з дзвесце цягнуўся лужок. Для праезду да сваіх двароў ім давялося капаць і ўзводзіць сыпанкі па ўсёй шырыні лужка. З цягам часу яны параслі па краях асінінкам ды бярэнікам і ўтварылі прыгожыя дамбачкі з цяністымі алеямі.

За лужком была наша сядзіба. Хоць мой бацька быў не-

пісьменны, аднак у душы быў, мяркую, большы паэт, чым я. Ён выбраў на гэтай выспе самае малаянічае месца. За хатаю шумелі чатыры магутныя вячыстыя дубы. Пяты – з усходняга боку, пад вакном – прыгожа ўпісаўся ў сасновы барок, што быў падобны на невялічкі парк, бо быў заўсёды дагледжаны, чисты. На дубах і соснах летнім днём весела гулі, то вылятаючы, то залятаючы ў вулі-борці, прававітыя пчолы. Паміж барком і дарогай, у лагчынцы, лю-

стравалася сажалка-копанка. З яе палівалі гародніну, пайлі жывёлу.

За нашаю была сядзіба Адама Дзічко (Ярмолава). Ён таксама быў дасціпным, дбайнічным гаспадаром. Заклаў ладны сад, па перыметру абсадзіў ляшчынавымі кустамі, пад імі стаялі сапраўдныя вуллі з пчоламі. Ягоная пісьменнасць дазваляла гаспадарыць паводле тагачаснай навукі.

райшоўшы Белую Горку, праз дзвесце метраў мы траплялі на сядзібу Навумікаў (Джоліных). Ім таксама давялося перажыць пажар... Але адбуваліся і працягвалі жыць на ранейшым месцы. На поўнач ад іх, па-суседску з дубровам, жылі Хілютычы. Гаспадара называлі Барыс Галузіны, а гаспадыну – Настусся Дзічка.

Недзэ ў сярэдзіне пяцідзясятых перабраліся на сядзібу

сваяка паміж Запрапасцю і Малкавічамі.

На поўдзень ад Запрапасці, вярсты прац дзве, на паніканай у тым месцы Белай Горцы жылі яшчэ адны Хілютычы, але з іншымі мянушкамі: Васіль Паляк і Мар'я Кісяліха.

Іхнім суседам быў Сцяпан – Сцяпанец Шапялевіч (Карніеў). Пасля вайны не жылі там, перебраліся ў сяло. З той мясціны перасяліўся бліжэй да сяла Іван Сенюковіч (Боб), сын Язэпа Базылёва. Засталася ў гэтым кутку пры балоцістым луззе Залоззе сям'я Казюковых, тужбо Шапялевічай. А калі ісці напрасткі ад Казюковых да Джоліных, можна было ўбачыць на доўгім полі паміж імшарынамі, багатымі на журавіны і гадзюк, непаглядную хату і невялікі хлеўчык Язэпа Лагвіновіча (Кашавара). Крушніком называлася тое ўрочышча. На паўночны ўсход ад таго поля хутараўшай Даніла Дэмітровіч (Гранюк). Ягоны сын быў партызанам і загінуў у адным з баёў. Немцы спалілі [сядзібу Дэмітровіча] дашчэнту. Пабудаваўся ў сяле. А тое поле, дзе ён жыў, сталі называць Дворышчам.

На станцыю з Запрапасці мы хадзілі напрасткі праз Яловую Шышку і Ліпінне. У Яловай Шышцы недзэ да пяцідзясятага года жылі Паўлоўскія, а на Ліпінне Клішэўскія. Паміж імі – Сяргей Каняцпольскі з сям'ёю. На калесах можна было ехаць на станцыю гэтым шляхам толькі ўлетку, калі высыхала вада ў двух брадах цераз стругі (забалочныя нізіны), ды калі замярзала.

Цяпер ад станцыі ёсць дарогі толькі да таго месца, дзе жыў Сяргей Каняцпольскі. А Яловая Шышка зарасла цёмным неправлазным ельнікам ды зялёным мохам. Блukaючы там у 1985 годзе, склаліся такія радкі: «На дарозе, што вяля на хутар, цяпер буе дзікая трава. І ў ёй гніе вяровачна пугта...». Зрэдчас я прыядзіаю назбіраць на Ліпіні кошык зялёнак і падзялёнак.

Красавік 2003
Падрыхтаваў да друку
Анатоль Сідарэвіч

Фота з архіва сям'і
І. Лагвіновіча і аўтара

Год Пастэрнака

Паводле звестак прэс-службы Дзяржаўнага музея гісторыі расійскай літаратуры імя У. І. Даля, сёлета Дом-музей Барыса Пастэрнака ў пісьменніцкім пасёлку Перадзелкіна будзе адзначаць дзве важныя даты: 130-гадовы юбілей з дня нараджэння пісьменніка і 30-годдзе самога музея.

Цэнтральны падзея юбілейнага года стане праект «Барыс Пастэрнак. Тапаграфія лёсу» — цыкл

з пяці выстаў, кожная з якіх прысвечана «рыфмам лёсу» Барыса Пастэрнака: тым мясцінам, якія былі для Пастэрнака значныя (Масква і Перадзелкіна), і тым, у якія не раз і невыпадкова прыводзілі яго акалічнасці жыцця: Нямеччына, Урал (Расія), Грузія. На працягу года да музейных экспазіцый будуть дадавацца і экскурсіі, лекцыі, выступленні даследчыкаў творчасці пісьменніка.

Першая выстаўца цыклу — «Тапаграфія лёсу. Пралог. Москва» — адкрылася ў Доме-музее 18 студзеня і будзе даступная для наведальнікаў да 1 сакавіка.

На шляху да мары, або Дзе працавалі вядомыя пісьменнікі XX стагоддзя

Многія літаратары XX стагоддзя пачыналі сваю працоўную дзейнасць зусім не з напісання раманаў і вершаў. Каб матэрыяльна забяспечыць сваё жыццё, ім даводзілася асвойваць самыя розныя прафесіі.

Так, Яўгеній Замяцін, стваральнік антыутопіі «Мы», якая аказала значны ўплыў на сусветнавядомых пісьменнікаў Джорджа Оруэла і Олдаса Хакслі, атрымаў тэхнічную адукцыю, скончыў караблебудаўнічы факультэт політэхнічнага інстытута ў Санкт-Пецярбургу, а пасля яшчэ два гады выкладаў у той жа ВНУ. Пазней служыў на верфях у Англіі, займаючыся будаўніцтвам расійскіх ледаколаў, быў адным з асноўных праекціроўшчыкаў ледакола «Святы Аляксандр Неўскі», які атрымаў пасля кастрычніцкай рэвалюцыі назыву «Ленін». Пасля вяртання ў Расію ў 1917 годзе Яўгеній Замяцін цалкам прысвяціў сябе літаратурнай творчасці. Праўда, яго знакавы раман «Мы» ўпершыню выйшаў у свет у Нью-Ёрку ў 1925 годзе, а на радзіме быў апубліканы толькі ў 1988-м. У 1931 годзе пісьменнік эміграваў, а з 1932-га паставіўна працягіў у Парыжы.

Аўтар «Лаліты» ды іншых вядомых твораў Уладзімір Набокав яшчэ ў школьнія гады захапіўся энтамалогіяй. Пісьменнік вельмі любіў матылькоў, ім прысвячаў свае навуковыя працы і нават адкрываў новыя віды насякомых. Уладзімір Набокав, пачынаючы з 1920 года, апублікаў 25 артыкулаў па энтамалогіі, прапанаваў новую класіфікацыю аднаго з відаў матылькоў, курыраваў калекцыю матылькоў у музеі пры Гарвардскім універсітэце. І нават у творах пісьменніка стаў прысутнічалі згадкі гэтых насякомых. Яны дапамагалі Уладзіміру Набокаву ўзмацняць асобыя сцэны і характарызаўць вобразы герояў.

Міхаіл Шолахаў, аўтар «Ціхага Дона», спрабаваў сябе ў творчасці яшчэ са школьніх гадоў. А працоўную дзейнасць пачаў ужо ў 15-гадовым узросце ў якасці «ліквідатора не-пісьменніці». Пазней служыў справаводам у рэйкеме, затым скончыў падатковыя курсы і быў харчовым інспектарам, затым — памочнікам бухгалтара, падатковым інспектарам, рабочым домакіраўніцтва. Яго першы фельетон «Выпрабаванне» быў надрукаваны ў «Юношескай правде», пасля чаго Міхаіл Шолахаў стаў актыўна публікавацца, і літаратурная творчасць неўзабаве стала яго асноўнай прафесіяй.

Свой першы ганарап малы Стывен Кінг атрымаў ад мамы, якая заахвочвала літаратурную творчасць сына і заплаціла яму па 25 цэнтаў за 4 аповеды пра труса. Пазней будучы «кароль жахаў» разам з братам заняўся выдавецтвай дзейнасцю. Дэвід і Стывен самі пісалі матэрыялы і раздрукавалі сваю газету «Лісток Дэйва» на мімоографе, затым распаўсюджвалі ёя сярод суседзяў па цене 5 цэнтаў за асобнік. Падчас навучання ў каледжы пісьменнік працаваў на ткацкай фабрыцы ўпакоўшчыкам, пазней падзрабляў у пральні. Пасля заканчэння Універсітэта штата Мэн і педагогічных курсаў у каледжы працаваў настаўнікам англійскай мовы.

Харука Муракамі перад тым, як напісаў сваю першую кнігу і стаў аўтарам мноства бэстсэлероў, быў уладальнікам джаз-бара «Піцер Кэт» у Токіо. А пасля таго, як заняўся літаратурнай творчасцю, ён вёў ток-шоў на такійскім тэлебачанні пра заходнюю музыку і субкультуру. Таму чырвонай лініяй праз усё жыццё японскага пісьменніка праходзіць тэма музыкі, якая, па яго ўласным прызнанні, служыць для яго адвечнай крыніцай натхнення.

У падрыхтоўцы старонкі выкарыстаны матэрыялы парталаў «TASS», swissinfo.ch, CNN і novostiliteratury.ru.

ПРЕМІИ

Швейцарская літпремія

Пісьменніца Сіблі Берг атрымала галоўны літаратурны прыз Швейцарыі (Swiss Grand Prix Literature).

Спадарыня Берг, якая нарадзілася ў Нямеччыне і цяпер жыве ў Цюрыху (Швейцарыя), была ўзнагароджана прэміяй «за працу ўсяго жыцця». У апублікаванай заяве Федэральнага управління

культуры Швейцарыі адзначаеца: «Федэральная літаратурнае журы вылучыла Сіблі Берг за наватарскі, адданы і важны голос сучаснай немецкамоўнай літаратуры».

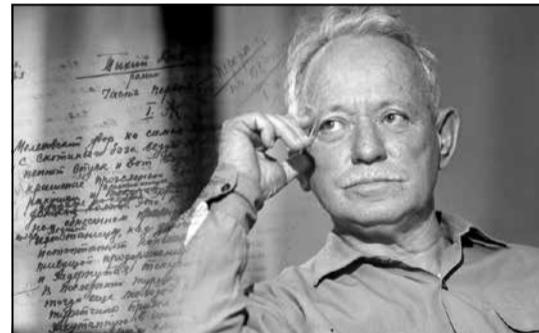
Сіблі Берг напісала 15 раманаў. Яна таксама з'яўляецца аўтарам шматлікіх тэатральных п'ес і радыёпастановак. Нарадзілася пісьменніца ў 1962 годзе ва Усходній Германіі. Яна атрымала «Швейцарскую літаратурную прэмію 2019 года» за свой «эмроўны футурыстычны раман» «GRM. Brainfuck».

Сіблі Берг была ўганаравана і аўстрыйскай літаратурнай узнагародай «Nestroy Prize-2019» за лепшую немецкамоўную п'есу.

Яе першы раман быў апубліканы ў 1997 годзе (праз год пасля яе пераезду ў Цюрых).

Журы «Швейцарской літаратурной прэмії» таксама прысудзіла двухгадовую спецыяльную узнагароду за пераклад Марыёна Граф, якая пераклада мноства пісьменнікаў і пээтаў, утым ліку Маркуса Вернера, Клаўсі Мерца, Эрыку Буркарт, Эрыку Педрэці, Юрга Шубігера, Конрада Фердынанда Майера, Франца Хохлера, Ганну Ахматаў, Уладзіміра Адоёўскага.

Грошавы памер прэміі — 40 тысяч швейцарскіх франкаў (каля 40 тысяч ёўра) кожная. Узнагароды былі ўручаны пераможцам 13 лютага ў сталіцы Швейцарыі Берне.

Преміі імя Шолахава

Да 115-годдзя з дня нараджэння вядомага пісьменніка Міхаіла Шолахава рэгіянальныя ўлады Расіі заснавалі літаратурную прэмію яго імя.

Нармавыя распаўсюджаныя на спасылкай на першага намесніка губернатара Растоўскай вобласці Ігара Гуськова.

Першы конкурсны адбор адбудзеца з сакавіка па красавік гэлага года, а ўжо ў траўні — у дзень нараджэння пісьменніка — на літаратурна-фальклорным фестывалі «Шолахаўская вясна» ў станіцы Бешанская Растоўскай вобласці Расіі пройдзе ўрачыстое ўганараванне лаўрэатаў прэміі.

Літаратурную узнагароду будуть уручыць з інтэрвалам раз у 5 гадоў у 3-х намінацыях: «Сучасная проза», «Сучасная пазэзія» і «Літаратурная крытыка». Грошовы складнік прэміі — 20 тысяч расійскіх рублёў.

Нагадаем, што да нядайняга часу існавала і яшчэ адна прэмія ў гонар расійскага пісьменніка,

аўтара «Ціхага Дона», — Міжнародная прэмія імя Міхаіла Шолахава ў галіне літаратуры і мастацтва. Яна была заснаваная ў 1992 годзе Міжнароднай супольнасцю пісьменніцкіх саюзаў (правапераемцам Саюза пісьменнікаў СССР), Саюзам мастацкоў Расіі, выдавецтвам «Советский писатель» і Маскоўскім дзяржаўным адкрытым педагогічным універсітэтам імя М. А. Шолахава.

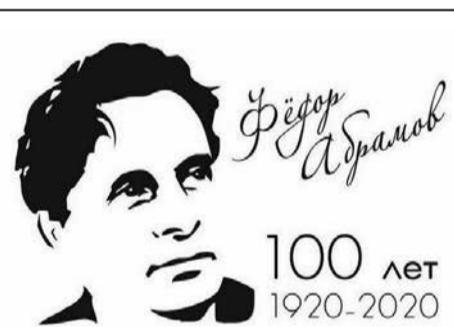
Премія прысуджалася расійскім і замежным празаікам, паэтам, дзяржаўным і грамадскім дзеячам «за лепшыя творы на гістарычныя тэмы, за паэтычныя зборнікі і філалагічныя даследаванні, выдадзеныя ў Расіі». Лаўрэат атрымліваў дыплом, памятны медаль і грошовую узнагароду. Уручалася прэмія ў Маскве ў апошнія дні траўня (да дня нараджэння Міхаіла Шолахава).

Старшынявашы ў журы пісьменнік Юрый Бондарэў. Лаўрэатамі прэміі былі неардынарныя асобы і — не заўсёды пісьменнікі: Радаван Караджыч (Сербія, 1993), Арсеній Ларыёнаў (празаік, краўнік расійскага выдавецтва «Советский писатель», 1994), Фідель Кастра (Куба, 1995), Юрый Бондарэў (старшыня журы прэміі, Расія, 1995), Генадзь Зюганав (Расія, 1996), Аляксандар Лукашэнка (Беларусь, 1997); Аляксандар Праханаў, Расул Гамзатаў (Расія, 1998), Патрыярх Аляксій II (2000), Слабадан Міловіч (Сербія, 2002), Міхаіл Савіцкі (Беларусь, 2002), Ула Чавес (Венесуэла, 2007) ды іншыя.

Апошніе ўганараванне Міжнародной прэміі імя Міхаіла Шолахава, паводле інформацыі ў CMI, адбылося ў 2010 годзе.

Премія «Чистая книга»

Экспертная рада Усерасійскай літаратурнай прэміі імя Фёдара Абрамава «Чистая книга», якую ўзначальвае пісьменнік Сяргей Шаргунов, вызначыла пераможцаў 2019 года.

У намінацыі «Сучасная проза» лаўрэатамі прэміі «Чистая книга» сталі адразу два аўтары: Уладзімір Лічуцін (за раман «У чаканні Бога») і Дзмітрый Новікаў (за раман «Галамянае полым’я»).

Лаўрэатам прэміі ў намінацыі «Літаратурная крытыка» назвалі Андрэя Рудалева (за кнігу «Чатыры выстралы: пісьменнікі новага тысячагоддзя»).

Спецыяльны прэмія «За ўклад у развіццё паўночнай літаратуры» адзначаны Уладзіславом Папоў, а специпрэмію «За ўклад у вывучэнне і пралаганду творчасці Фёдара Абрамава» атрымала літаратуразнаўца Алена Галімава.

Памер кожнай узнагароды складае 500 000 расійскіх рублёў (каля 17 000 беларускіх рублёў).

Цырымонія ўзнагароджання адбылася ў Архангельску 27 лютага 2020 года на ўрачыстай вечарыне, прысвечанай 100-гадовому юбілею Фёдара Абрамава.

Савецкі пісьменнік, літаратуразнаўца і публіцыст Фёдар Абрамав (1920—1983) з'яўляецца адным з самых вядомых прадстаўнікоў «вясковай прозы» — кірунку савецкай літаратуры 1950—1980-х гадоў. У яго творах асэнсоўваеца драматычны лёс сялянства і рускай вёскі ў XX стагоддзі, а творы вызначаюцца абвостранай увагай да пытанняў маральнасці, да ўзаемадносін чалавека і прыроды.

Прадстаўнікам «вясковай прозы» называюць Васіля Бялова, Валянціна Распушціна, Васіля Шукшына, Віля Ліпатаўва, Барыса Мажаева, Віктара Астаф’еўа.